

Kansalaistuva politiikka? Huomioita kuntalaisaktiivisuudesta poliittisena toimijuutena¹

TIINA RÄTTILÄ

ABSTRACT

Towards Citizen
Politics? Notes on
Local Resident
Activism as Political
Subjectivity

In this article I analyse the practical features and theoretical significance of '*kuntalaisaktiivisuus*' (local resident activism), a form of local civic action that has sprung up increasingly in Finland in recent years. '*Kuntalaisaktiivisuus*' starts with extensive critique of the dominant norms and mechanisms of the local system of representative democracy, which, according to local activists have rendered the political-administrative complex largely unresponsive to the current needs, problems and voices of citizens. Through various struggles – centered around such issues as land use, zoning, sustainable development, and social welfare – residents have challenged the existing practices of planning and decision-making, arguing for their re-democratization via more extensive public participation. The argument of this paper is that '*kuntalaisaktiivisuus*' as a phenomenon reflects more general changes in citizens' political subjectivity in late-modern societies. It is a notable feature of this subjectivity that actors consciously position themselves outside traditional political and ideological divisions and institutions, instead adopting the position of citizenship as a reference point for their political action and, in effect, politicizing the concept and practices of political citizenship, a notion formerly strongly 'statified' in Western political usage.

Johdanto

Maailmalla on jo yli vuosikymmenen ajan keskusteltu vilkkaasti osallistuvaan demokratiaan, kansalaisyhteiskuntaan ja julkisuuteen liittyvis-

tä teemoista. Näitä teoreettisesti moniin suuntiin polveilevia keskusteluja on yhdistänyt kiinnostus poliittisen kansalaisuuden käsitteeseen (*citizenship, civic, public*) ja käytäntöihin. Eri-laiset republikanistiset, kommunitaristiset ja 'civic' -lähestymistavat ovat arvostelleet liberalistista ihmiskäsitystä ja passivoivaa hyvinvointivaltiopoliittikkaa ja esittäneet länsimaisten yhteiskuntien akuuttien sosiaalisten, poliittisten, moraalisten ja taloudellisten ongelmien ratkaisuksi kansalaisten aktiivisempaa ja vastuullisempaa osallistumista.

Kiinnostus aktiiviseen kansalaisuuteen on noussut myös pragmaattiselta pohjalta, sekä ylhäältä että alhaalta. Edellisessä kontekstissa kiinnostus heijastaa länsimaisten yhteiskuntien

¹ Artikkelin ensimmäinen versio on esitetty XXXIII Poliitiikan tutkimuksen päivillä, M/S Gabrielia, Helsinki–Tukholma–Helsinki 10.–12.1.2001. Artikkelin perustuu tekeillä olevaan tutkimukseen '*Kuntalaisaktiivisuus uutena poliittisena Toimijuutena*'. Tutkimuksesta ilmestyy raportti myöhemmin. Tässä esitetyt tulkinnat poliittisen toimijuuden muutoksista ja kuntalaisaktiivisuuden luonteesta ovat alustavia. Kirjoittaja kiittää Jarmo Rinnettä, Matti Kojoa, Maija Setälää sekä Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikön Julkimo-työpiiriin osallistujia asiantuntevasta kommentoinnista.

hajoamistendenssejä ja julkisen vallan tarvetta löytää uusia yhteisiä nimittäjiä kansalaisten integroimiseksi poliittiseen järjestelmään. Alhaalta nousevana aktivoitumisena kansalaisten toiminta kertoo jonkinlaisesta edustuksellisen demokratian ja moderniuuden kehityslogiikan kylästäymispisteen saavuttamisesta. Kansalaiset protestoivat yhtäältä päätöksentekojärjestelmän epäpolitisoitumista ja responsiivisuuden heikentymistä sekä toisaalta myöhäismodernien tehokkuus- ja riskiyhteiskuntien epävarmuuksia ja 'itsesokeutta' vastaan (Beck 1995; Lappalainen ja Rättilä 1998; Konttinen 1999). Aktiivisen kansalaisuuden innoittajana on ollut myös uuden viestintäteknologian nopea kehitys ja visiot siitä, että teknologian avulla suoran demokratian klassisia ideoita voitaisiin sittenkin toteuttaa. Kansalaisuusprojektien edistämisen motiivit saattavat siten vaihdella näkökulmasta ja toimijasta riippuen suurestikin, mutta jonkinlainen yksituumaisuus näyttäisi vallitsevan siitä, että demokratiaa pitäisi uudistaa juuri nyt ja että tässä tehtävässä kansalaisilla tulisi olla keskeinen rooli.

Tarkoitukseni on tässä artikkelissa tarkastella, miten aktiivisen kansalaisuuden viriäminen muuttaa poliittista toimijutta (poliittista identifikaatiota ja toimintatyylä). Yritän erityisesti hahmottaa 1990-luvulla Suomessa yleistynyttä paikallista kansalaistoimintaa, jonka puitteissa kuntalaiset ovat ryhtyneet vaatimaan osallisuutta itseään ja lähiympäristöään koskevaan suunnitteluun ja päätöksentekoon. Nimitän tätä toimintaa *kuntalaisaktiivisuudeksi*.²

² Tässä tutkimuksessa kuntalaisaktiivisuutta on havainnointu osallistuvan tutkimuksen keinoin. Tutkija on ollut mukana avoimen ja muodollisesti organisoitumattoman kuntalaisten keskusteluareenan, Tampere-foorumin, toiminnassa osallistuen sen suunnitteluryhmän kokouksiin, yleisötilaisuuksien järjestämiseen sekä foorumin oman julkisuustilan ylläpitämiseen lehti- ja verkkomuodossa. Osallistumisen kautta tutkijalla on ollut mahdollisuus 'sisältä päin' seurata kutakuinkin tarkoin kuntalaisaktiivisuuden ilmentymiä ja niihin liittyvää poliittista positiobitumista. Tämä onkin osoittautunut ensiarvoisen tärkeäksi tutkimusstrategiaksi poliittista toimijutta koskevien viimeaikaisten muutosten ymmärtämiseksi. Tamperelaista kuntalaisuustoimintaa koskevan havaintoaineiston lisäksi aineistoa on kerätty vastaavatyypisistä toiminnasta eri puolilta Suomea alkaen vuodesta 1995.

Kuntalaisaktiivisuus poikkeaa mielenkiintoisella tavalla sekä perinteisestä puolue- ja yhdistystoiminnasta että uusista yhteiskunnallisista liikkeistä (ainakin 'perinteisesti' ymmärretyistä liikkeistä; vrt. della Porta 2000, 246). Traditionaalisen poliittisen osallistumisen muodoista kuntalaisaktiivisuus eroaa muiden ruohonjuuritasoisen kansalaisliikkeiden ja liikehdintöjen (ks. Rinne 1999) tapaan siinä, että se ei ole poliittisesti ja ideologisesti sitoutunutta vaan pyrkii päinvastoin tietoisesti toimimaan vallitsevien poliittisten jakojen ulkopuolella. Toisaalta kuntalaisaktiivisuus ei muodosta liikettä samassa mielessä kuin toiminnallisesti organisoituneet, oman identiteettinsä luoneet ja tietyn tavoite- ja keinovalikoiman omaksuneet yhteiskunnalliset liikkeet (ks. Hyvärinen 1985; Ilmonen 1998). Viimeaikaisia paikallisesti nousseita kamppailuja (esimerkiksi maankäyttöä ja kaavoitusta koskeneita kiistoja, uuden maankäyttö- ja rakennuslain soveltamisen heittämiä keskusteluja, ympäristövaikutusten arviointiprosessien ja paikallisagendatyo-skentelyn yhteydessä leimahtaneita ristiriitoja, kunnallista kansanäänestystä ajaneita aloitteita sekä erityyppisiä luonnollisen ja sosiaalisen ympäristön hyvinvointiin kytkeytyneitä kamppailuja) on yhdistänyt ennen kaikkea kuntalaisten suunnittelukulttuuriin ja edustukselliseen päätöksentekoon kohdentama kritiikki ja vaatimukset valmistelun ja päätöksenteon avaamisesta laajemmalle kansalaisosallistumiselle (ks. Laine ja Peltonen 1999). Näissä kamppailuissa kuntalaiset eivät ole toimineet niinkään yhteiskunnallisten liikkeiden jäseninä vaan – habermasilaisista ilmausta hyödyntääkseni – 'järkeään käyttävinä kansalaisina'.³ Kuntalaisaktiivisuuden edustaman poliittisen toimijuuden tulkitsemi-

³ Tarkennuksena todettakoon, että tässä ei tarkoiteta, että kuntalaiset eivät toimi liikkeissä/liikkeinä (usein he itse nimeävät toimintansa liikkeeksi). Kuntalaisaktiivisuuden käsitteellä pyrin lähinnä kuvaamaan tässä toiminnassa konstruoidun poliittisen toimijuuden luonnetta (kuntalaisaktiivisuus voi siis viitata liikkeissä ilmenevään toimijuuden laatuun). Argumenttini on, että kuntalaisaktiivisuuden ilmentämä toimivuus poikkeaa ainakin jossakin määrin *sosiaalisesti* määrittyneiden yhteiskunnallisten liikkeiden toimintalogiikasta. Käsitteellistä erottelua voidaan perustella tästä näkökulmasta.

sessä ja selittämisessä kansalaisuuden käsitteeseenkin keskeiseen asemaan.

Kuntalaisaktiivisuus on ilmiönä Suomessa uusi eikä sitä ole toistaiseksi juuri tutkittu, ainakaan politologisesta näkökulmasta. Politologian lähitieteiden piirissä on kylläkin viime aikoina virinnyt vilkasta osallistumis- ja vuorovaikutustutkimusta, mutta se on keskittynyt lähinnä yksittäisten esimerkkien ja hankkeiden osallistumisaspektien ja -ongelmien selvittämiseen. Kuntalaisaktiivisuuden laajuudesta ja demokratiateoreettisesta merkityksestä ei ole olemassa kokonaisvaltaista hahmotusta. Tämä joutuu ennen kaikkea siitä, että tutkijat eivät ole toistaiseksi tiedostaneet sitä omaksi, poliittisesti merkitykselliseksi ilmiökseen. Kuntalaisten aktivoituminen esimerkiksi kaavoitus- ja ympäristökysymyksissä on paikallisissa julkisuuksissa tulkittu helposti yksittäisten asukkaiden äänekkyudeksi, jolta puuttuu julkisessa keskustelussa ja päätöksenteossa edellytetty 'edustavuus'. Tämän oletuksen tutkijatkin helposti jatkavat. Siten kuntalaisten julkista aktivoitumista ei ole osattu nähdä, kuten mielestäni pitäisi, yleisempänä poliittisen identifikaation ja toimintatavan muutoksena, joka kyseenalaistaa edustamispolitiikan totutut periaatteet.⁴

Artikkeli etenee siten, että eräiden taustoitavien huomioiden jälkeen käyn läpi aktiivista kansalaisuutta koskevaa teoreettista keskustelua. Osion tarkoituksena on valottaa lyhyesti kansalaisuuteen kohdistuvan kiinnostuksen taustatekijöitä. Artikkelin neljännessä luvussa tarkastelen keskeisiä kuntalaisaktiivisia määrittäviä piirteitä, a) distanssia edustukselliseen politiikkaan, b) julkisuuden merkitystä toimin-

nan periaatteena, paikkana ja välineenä, sekä c) kuntalaisaktiivisuuden poliittista tyyliä, jossa korostuu vaatimus 'järjen käyttämisestä' poliittisten ongelmien prosessoimisessa ja ratkaisemisessa. Päätän kirjoituksen muutamalla kuntalaisaktiivisuuden merkitystä arvioivalla kommentilla.

Suomalaisen demokratian murros

Suomalaiseen yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen – etenkin politiikan tutkimukseen – aktiivisen/poliittisen kansalaisuuden käsitteen ja käytäntöjen ympärille kiertävä keskustelu on rantautunut vain hitaasti. Tähän on omat historialliset syynsä. Suomalaisen poliittisen kulttuurin perspektiivistä katsottuna aktiivisella kansalaisuudella ei viime aikoihin saakka ole näyttänyt olevan erityistä merkitystä poliittisen järjestelmän toiminnan ymmärtämisessä ja selittämisessä. Poliittista osallistumista arvioivista kommentteista on pääteltävissä, ettei esimerkiksi perinteisen osallistumisen laskusuhdanteen ajatella muuttaneen itse *järjestelmää* ja sen toimintalogiikkaa (ks. esim. Nousiainen ja Wiiberg 1986; Ilmonen ja Siisiäinen 1998; vrt. kuitenkin Lappalainen 1999b). On huomautettu, että politiikkaa ja poliitikkoja kohtaan tunnustusta (terveestä?) kriittisyydestä huolimatta kansalaiset edelleen luottavat yhteiskunnan perusinstituutioihin, että sellaiset yhteiskunnan perusrakenteet, kuten kansalaisten vapaaehtoisuus ja ammatillinen järjestäytyminen, ovat säilyneet vahvoina ja että vaaliosallistumisen vähetessäkin puolueet ovat edelleen edustuksellisen järjestelmän keskeisimpiä toimijoita. Siten poliittisen toimintaympäristön viimeaikaisista muutoksista huolimatta suomalaisen kansalaisyhteiskunnan ja valtion suhteissa näyttäisi vallitsevan suhteellisen rauhallinen jatkuvuus (ks. Nousiainen 1998, 324; Ilmonen ja Siisiäinen 1998).

Väittäisin, että tämä näkymä ja siihen liittyvä arvio suomalaisen politiikan tilasta on ainakin osittain väärä ja että meilläkin demokratia elää tällä hetkellä murrosvaihetta, mistä myös kuntalaisaktiivisuus poliittisena ilmiönä kertoo. Vilho Harle (2000) on vastikään kiinnittänyt kriittistä huomiota suomalaisen politiikan tilaan ja muutoksiin, ja toisaalta järjestelmää koskevaan tutkimukseen (nimenomaan sen puuttumiseen). Harle katsoo nykyisen järjestelmän edus-

⁴ On kuitenkin korostettava, että tässä ei ajatella kuntalaisaktiivisuuden edustavan nykyisen poliittisen toimijuuden koko kuvaa. Kuntalaisaktiivisuus voidaan ennemminkin ymmärtää toimijuuden yhtenä tyypinä, jonka ohella poliittinen toiminta kanavoituu edelleen sekä muuntyyppisten (esimerkiksi identiteetti-) liikkeiden ja liikehdintöjen että perinteisten osallistumismuotojen välityksellä. Kuntalaisaktiivisuus ei myöskään kuvaa kuntalaisten kaikkea toimintaa, kuten vaikkapa asukasjärjestöjen toiminnallista repertoaaria (asukasyhdistyksetkin saattavat silti ajoittain 'kuntalaisaktivoitua'). Tässä pohditaan nimenomaan sellaista kuntalaisten aktiivisuutta, joka on poliittisesti virittynyttä ja asettautuu kriittiseen suhteeseen poliittis-hallinnolliseen järjestelmään nähden.

tavan poliittista vaihtoehtottomuutta mutta ei näe, että esimerkiksi kansalaisaktivismi tarjoaisi vaihtoehtottomuudelle tehokasta oppositiotä. Hän toteaa seuraavasti:

Normaaleissa oloissa kansalaisaktivismi muodostaa oman poliittisen todellisuutensa ja antaa omalle poliittisuudelleen omat valtavirrasta poikkeavat muotonsa ja sisältönsä. Se tekee politiikan mahdolliseksi omilla säännöillään, mutta pikemminkin irrottautuu kamppailusta valtaa pitävien kanssa kuin ryhtyy siihen. Kansalaisaktivismi on samaan aikaan sekä haasteellista poliittisen etsimistä että tehotonta poliittista eskapismia (Harle 2000, 147).

Harlen kanssa voidaan helposti olla samaa mieltä siinä, että suomalaisen parlamentarismien ja koko poliittisen järjestelmän nykytila kaipaisi kriittistä tarkastelua ja tutkimusta. Pidän kuitenkin jonkin verran ongelmallisena Harlen tulkinnan implikoimaa 'sfääriperusteista' erottelea, jonka taustalla on liberalistisesta teoriasta tuttu oletus siitä, että kansalaisyhteiskunnan toimijat eivät kykene artikuloimaan kokonaisvaltaisia poliittisia ohjelmia eivätkä ottamaan vastuuta 'järjestelmän hoidosta' – nämä tehtävät halutaan jättää erityisille osaajajoukoille, ennen kaikkea poliittisille puolueille. Tällaisessa tulkinnoissa kuitenkin jää helposti näkemättä, mitä ovat ne näin määritetyn demokratian normeihin ja aktuaaliseen poliittiseen vallankäyttöön kytkeytyvät mekanismit, jotka käytännössä voivat estää liikkeitä ja 'aktiivisia kansalaisia' ottamasta vastuullisempaa poliittista roolia, vaikka nämä sitä kenties haluaisivatkin. Kysymys ei nähdäkseni olekaan (ensisijaisesti) poliittisesta eskapismista vaan siitä, millaisia osallistumis- ja toimintamahdollisuuksia järjestelmä mahdollistaa kansalaisille; toisin sanoen, millaista kansalaisuutta sen normit ja käytännöt oikeastaan rakentavat. Viime vuosien teoreettisissa liberalismikritiikeissä on toistuvasti tuotu esiin, että liberalistisessa politiikkamallissa osallistuvan kansalaisuuden rooli on ollut hyvin rajallinen. Ruohonjuuritason kansalaisaktivismi, yhtä hyvin kuntalaisaktiivisuus kuin erilaiset uus-uus-liikkeetkin (ks. della Porta 2000), ovat niin ikään asettuneet taistelemaan näitä rajoja vastaan. Se, onnistuuko uudenlainen 'kansalaispolitiikka' pyrkimyksessään kyseenalaistaa poliittista järjestelmää oh-

jaava edustuslogiikka ja avata myös institutionaalissa päätöksenteossa tilaa vaihtoehtoisille menettelyille, jää tietenkin nähtäväksi. Joka tapauksessa on selvää, että uusi kuntalais/kansalaisaktivismi ei lähtökohdiltaan ja tavoitteiltaan edusta poliittista eskapismia vaan vakavaa pyrkimystä muuttaa niin poliittisia linjauksia kuin politiikan institutionaalisia käytäntöjäkin.

Toiseksi on syytä huomata, että vaikka valtiollinen politiikka olisikin viime vuosina voimakkaasti epäpoliittisoitunut, paikallinen demokratia on puolestaan 'uuspoliittisoitunut'. Tähän on sekä ruohonjuuritason aktivoitumisesta johtuvia että kuntahallinnon muutoksiin liittyviä syitä. Esitän tässä joitakin huomioita jälkimmäiseen liittyen. Kuntalaisten aktivoitumista käsitellään tarkemmin jäljempänä.

Suomessa on viime vuosina toteutettu useita merkittäviä lainsäädännöllisiä ja hallinnollisia uudistuksia, joiden keskeisenä elementtinä on ollut kansalaisten osallistumismahdollisuuksien lisääminen ja omaehtoiseen toimintaan aktivoiminen. Sisäasiainministeriön katsauksessa "Osallisuus suomalaisessa yhteiskunnassa" (1998) todetaan esimerkiksi vuoden 1995 Kuntalain (N:o 365/1995) taustasta ja tavoitteista seuraavasti:

Kunnallispolitiikan uskottavuuden turvaamiseksi poliittista vastuuta on täsmennetty ja vaalikelpoisuussäännöksiä on tiukennettu. Kuntalaisten suora osallistuminen ja vaikuttaminen on nähty tärkeäksi, koska edustuksellinen järjestelmä on menettänyt kiinnostavuuttaan. Kuntalaisten suora osallistuminen ja mahdollisuus vaikuttaa vireillä olevien asioiden käsittelyyn edellyttää kunnallishallinnolta entistä avoimempaa toimintaa. – Aiemmissä kunnallislajeissahan kuntalaisten vaikutusmahdollisuudet ovat kytkeytyneet ensi sijassa puoluelaitoksen kautta tapahtuvaan edustukseen kunnan toimielimissä. Uusi kuntalaki, jonka henki on toimintaan kannustava ja vähemmän hallinnoiva, vahvistaa kunnan ja kuntalaisen asemaa, vaikka suoran demokratian laajuus ja muodot ovat valtuuston päätettävissä (Kursivoinnit TR).

Yhtäältä kuntalain muutokset ovat loogista jatkoa kehitykselle, joka on jatkunut 1970-luvulta asti. Sen myötä kunnallista päätäntävaltaa on askel askeleelta vahvistettu. Tämän ei

tietysti tarvitse tarkoittaa, että itse poliittisen järjestelmän logiikka muuttuisi toiseksi. Toisaalta huomiota kiinnittää se, että nyt lainsäätäjien eksplisiittisenä tavoitteena on edistää suoraa demokratiaa edustuksellisen rinnalla. Suoran demokratian painotukset samoin kuin uudistetun perustuslain (N:o 731/1999) säännös, jonka mukaan ”kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen” (2 §), muuttavat suomalaisen demokratian normiperustaa jopa radikaalisti. Muutos ei tietenkään realisoitu automaattisesti käytännöiksi. Lain tarkoitus voi hyvinkin jäädä toteutumatta, mikäli paikallisissa käytännöissä ei löydetä tapoja (tai halua) sovittaa yhteen edustuksellisia menettelyjä ja suoraa vaikuttamista. Kuntalain perusteluissa todetaan, että kehitys riippuu toisaalta kuntalaisten omasta aktiivisuudesta ja toisaalta hallintokulttuurista. Osallistumisen aktivoituminen ei siten ole itsestäänselvää. Se on kytköksissä siihen, kuinka edustukselliset instituutiot ja toisaalta virkamiehet osallistumispaineisiin suhtautuvat ja kuinka voimallisesti kuntalaiset itse ryhtyvät peräämään laillisia vaikutusmahdollisuuksiaan ja -oikeuksiaan.⁵

Politologisesti erityisen kiinnostavaa on, että tämä asetelma on avannut tilaa ja antanut syysäyksiä uusille poliittisille jännitteille ja kamppailuille. Tämä on käynyt selväksi esimerkiksi vuoden 2000 alusta voimaan tulleen maankäyttö- ja rakennuslain (N:o 132/1999) soveltamisen yhteydessä, kun vanhat suunnittelukäytännöt, toimintatavat ja hierarkiasuhteet ovat eri paikkakunnilla törmänneet uusiin osallistumisen ja julkisuusvaatimuksiin (ks. Häkli 2000). Oleellista näissä kiistoissa on niiden yhteydessä noussut voimakas ’metateoreettinen’ julkinen keskustelu demokratian toimivuudesta ja ongelmista. Tätä keskustelua on viime vuosina käyty miltei päivittäin lehtien yleisönosastoissa, erilaisilla verkkofoorumeilla ja asukkaiden/kansalaisten kokoontumisissa. Uusien kiistojen merkitys ei siten rajaudu yksittäisiin kysymyksiin, vaan kyse on laajemmasta politiikan ja poliittisen osallistumisen merkitysten ja käytäntöjen muutoksesta.

Tästä asetelmasta avautuu sarja tärkeitä tutkimuskysymyksiä: Edustuksellisuus on murroksessa, mutta millaisia muutosmahdollisuuksia sillä on? Miten edustuksellinen politiikka asettuu suhteisiin muiden poliittisten menettelytapojen ja toimintatyylien kanssa? Mikä on puolueiden tulevaisuus? Miten kansalaiset tulevaisuudessa järjestäytyvät? Syntykö uusia eliittejä, jotka ottavat entisten paikan, ja jos näin käy, millaisia ja miten toimivia eliittejä ne ovat? Mitä ’kansalaistuvasta politiikasta’ seuraa – pirstaleista ja päämäärätöntä vai ’järkeväämpää’ ja legitimiimpää päätöksentekoa vai kenties jotakin muuta? Millaisia poliittisia identiteettejä syntyy? Ketkä jatkossa vaativat aktiivisen kansalaisuuden oikeuksia (esimerkiksi maahanmuuttajat)? Miten paikalliset kysymykset ja kiistat yhdistyvät globaaleihin? Mikä on valtion rooli ja suhde kansalaistuvaan yhteiskuntaan? Kysymysten sarjaa voitaisiin helposti jatkaa. Kaikki ovat politiikan tutkimuksen kannalta keskeisiä ja kaipaavat aktiivista tutkimusta.

Miten kuntalaisaktiivisuutta sitten voisi lähestyä ja tulkita teoreettisesti? Hyväksyn lähökohdaksi, että mitään yhtä tulkintaa ja selitettävää teoriaa tuskin voidaan löytää. Sen sijaan useat kansalaisuutta ja yhteiskunnallisia liikkeitä koskevat teoreettiset keskustelut tarjoavat osittaisia näkökulmia, joita yhdistämällä voidaan hahmottaa, millaisesta kontekstista kuntalaisten aktivoituminen nousee ja mikä tämän ilmiön demokratiateoreettinen ja poliittinen merkitys on.

Vanhaa ja uutta kansalaisuuskeskustelua

Kansalaisuuden käsite on yksilön ohella länsimaisen poliittisen ajattelun keskeisiä universaali-kategorioita. Kansalaisuuden peruserkitykseksi on ymmärretty yksilöiden poliittinen yhdenvertaisuus rajatussa yhteisössä. Yhdenvertaisuus tulee tutulla tavalla esiin esimerkiksi ääni/henkilö-periaatteessa ja länsimaisen oikeuskäsityksen perusnormissa, jonka mukaan kaikki yksilöt ovat tasa-arvoisia lain edessä. Oletus ihmisten yhdenvertaisuudesta oli osa yhteiskuntasopimusta, joka ensin Ranskan valtakunnassa ja sen jälkeen muiden modernien demokraattisten valtioiden perustamisen ’aktissa’ solmittiin yksilöiden ja julkisen val-

⁵ Esim. Paperifoorumi 2/2000, kolumni ”Asukkaat ja arkkitehdit verkossa”.

lan välille (oikeammin tuon sopimuksen solminen tapahtui tietenkin asteittain pitkän ajan kuluessa ja vaati kovia poliittisia kamppailuja). Tässä sopimuksessa tai sopimuksissa, joita kuvastavat vaikkapa eri maiden perustuslait, kansalaisten roolina on nähty toimiminen (ainakin periaatteessa) itseään hallitsevina subjekteina suhteessa poliittiseen vallankäyttöön ja julkisiin instituutioihin. Eri valtioissa ja järjestelmissä tämä rooli voi tietenkin olla laajempi tai suppeampi.

Kansalaisuutta koskevassa teoretisoinnissa on perinteisesti ajateltu, että kansalaisuus on ”intimately linked to ideas of individual entitlement on the one hand and of attachment to a particular community on the other” (Kymlicka ja Norman 1994, 352). Ensimmäisessä kontekstissa teoretikot ovat etsineet vastauksia ennen kaikkea kahteen kysymykseen, joista toinen on perustaltaan moderni, toinen jälkimoderni. Ensinnäkin, mitä yksilöt (joille on myönnetty perusoikeudet ja -vapaudet) ja valtio (jolla on monopoli käyttää väkivaltaa legitimitä) voivat odottaa toisiltaan oikeuksien ja velvollisuuksien järjestelmässä; esimerkiksi millaisia taloudellisia oikeuksia ja velvollisuuksia kansalaisilla ajatellaan olevan. Toiseksi, onko olemassa sellaisia hyväksyttäviä syitä ja kriteereitä – ja jos on niin millaisia – joiden perusteella joillekin ryhmille yhteiskunnassa annetaan differentiaalisia oikeuksia, siis oikeuksia jotka periaatteessa rikkovat universaalien kansalaisuuden periaatetta.

Toisessa kontekstissa teoretikot ovat pohjineet kansalaisuuden toiminnallista ’laatua’. Tämä lähestymistapa perustuu oletukseen, jonka mukaan ”the health and stability of a modern society depends, not only on the justice of its ’basic structure’ but also on the qualities and attitudes of its citizens” (Kymlicka ja Norman 1994). Viime vuosikymmenien keskeisiä väitteitä on ollut, että kansalaisten oikeuksia ja vapauksia korostava liberalistinen politiikka on heikentänyt tätä kansalaisuuden laadudimensiota, siis yksilö-kansalaisten sitoutumista yhteisöihinsä ja halua ottaa vastuulleensa yhteisön hyvinvoinnista huolehtiminen. Tästä kontekstista nousevat useat viimeaikaiset poliittista kansalaisuutta käsittelevät kriittiset pohdinnat ja vaatimukset aktiivisen kansalaisuuden kehittämisestä.

Keskustelu vieraantumisesta, legitimitetistä ja kansalaisten aktivoimisen tarpeesta lähti kuitenkin liikkeelle jo 1960-luvun alussa, jolloin Yhdysvalloissa uusoikeisto ja uusvasemmisto ryhtyivät debatoimaan hyvinvointivaltion (New Deal -politiikan) vaikutuksista (Kymlicka ja Norman 1994). Uusoikeiston väite oli, että sosiaalisten oikeuksien liiallinen korostaminen johti kansalaisten passivoitumiseen ja järjestelmän hyväksikäyttöön. Vasemmisto korosti edelleen sosiaalisia oikeuksia demokraattisen osallistumisen konkreettisena edellytyksenä mutta ei kieltänyt vastuullisen kansalaisuuden ideaa. Tulkinnat amerikkalaisen tai laajemmin länsimaisten yhteiskuntien individualisoinnista ja hyvinvoinnin passivoivuudesta olivat todennäköisesti liioiteltuja, kun ajatellaan 1960- ja 1970-lukujen voimakasta poliittisoinnista ja yhteiskunnallista liikehdintää. Toisaalta näiden keskustelujen ja poliittisten liikkeiden taustalla vaikutti myös yleisempi modernisaation vaikutuksiin kohdistunut filosofinen ja kulttuuriteoreettinen kritiikki (modernisaatiokritiikin kehittämisestä suomalaisessa kontekstissa ks. Konttinen 1998).

Sittemmin yksilöiden/kansalaisten ja valtion/yhteisön suhdetta reflektioiva keskustelu on saanut uusia muotoja 1980-luvun alussa käynnistyneestä liberalismin ja kommunitarismin välisestä debatista sekä lukuisista viime vuosien ’civic’- ja ’public’-liikkeistä. Kuten edellä on jo käynyt ilmi, amerikkalaisessa keskustelussa uuden kansalaistumisen teemat ovat usein liittyneet liberalistisen ihmiskäsityksen ja politiikan vastustamiseen ja tavoitteeseen tuoda moraalinen yhteisöllisyys ’takaisin’ politiikkaan (ks. Koikkalainen 1999). Tällaisia teoriasuuntauksia, ja osin käytännöllisiä osallistuvan demokratian projekteja, ovat edustaneet mm. republikanismi (Sunstein 1988; Skinner 1992), kommunitarismi (ks. MacIntyre 1984; Etzioni 1997) ja sosiaalisen pääoman teoria (Putnam 1993). Esimerkiksi suurta suosiota saanut Robert Putnam (1993) olettaa, että länsimaisten demokratioiden sosiaaliset ja poliittiset ongelmat ovat ratkaistavissa rohkaisemalla ihmisiä aktiiviseen, harrastuspohjaiseen yhdistystoimintaan, joka voimistaa keskinäistä luottamusta ja yhteistyöverkostoja, antaen jopa impulsseja menestykselle taloudelliselle yritteliäisyydelle (ks. Kettunen ja Kiviniemi 2000; kriitti-

nen kommentti Lappalainen 1999a). Tämän tyyppinen osallistuminen kehittää hänen mukaansa yhteisön menestyksen ja kollektiivisen toiminnan kannalta suotuisia 'hyveellisiä toimintakehiä'.

Myös deliberatiivisen ja radikaalidemokratian teoreetikot ovat kritisoineet liberalistien rajoittunutta politiikkakäsitystä, jossa kansalaisille jää marginaalisen pieni julkisen toimijan rooli (esim. Habermas 1994; Benhabib 1994; Bohman 1999; Mouffe 1992). Esimerkiksi Habermasin mukaan liberalistiselta individualismilta puuttuu ymmärrys siitä, että demokraattinen itsehallinta ei tuota itseään automaattisesti vaan riippuu "on the forthcomingness of a kindred background of motives and beliefs of citizenship geared toward the commonweal" (Habermas 1992, 263). Sekä deliberaatioteoreetikot että esimerkiksi radikaalidemokraatikko Chantal Mouffe (1999) ovat korostaneet tarvetta virittää uudelleen republikanistisen tradition mukaista aktiivista osallistumista, jossa demokraattinen itsehallinta nousee kansalaisten välisestä julkisesta kommunikaatiosta. Molemmat kuitenkin korostavat, että tämä ei voi tarkoittaa vain joidenkin 'hyvän elämän' mallien suostamista. He lähtevät siitä, että modernien poliittisten yhteisöjen ja niiden normien tulee perustua kulttuurisen pluralismin hyväksymiseen ja kunnioitukseen. Habermas (1994) kritisoikin kommunitaristeja poliittisen diskurssin 'eettisestä kaventamisesta'. Hänen mukaansa pluralistisessa yhteiskunnassa julkista yhteisyyttä ei voida perustaa jaettujen moraalisten taustaoleustusten varaan, vaan tavoitteena tulee olla yhteisten ongelmien ratkaiseminen mahdollisimman legitimiä. Tämä edellyttää 'julkisen järjestyksen' (argumentatiiviseen keskusteluun pohjautuvan poliittisen/julkisen kommunikaation) institutionalisoimista ja poliittisten päätösten tuottamista sellaisten deliberatiivisten prosessien kautta, joihin kaikilla kansalaisilla on yhtäläinen mahdollisuus ottaa osaa. Julkinen järjestyksen puolestaan vaatii monipuolista julkisuutta, jossa kansalaiset ja kansalaisryhmät voivat keskustella yhteisistä ongelmista vapaasti ja siten generoida lainsäädäntöön ja hallintoon vaikuttamaan pyrkivää 'kommunikatiivista valtaa'.

Esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Englannissa deliberatiivinen demokratia on noussut esiin

myös käytännöllisenä mallina, jonka kautta on pyritty vastaamaan joihinkin demokraattisten nyky-yhteiskuntien ongelmiin, kuten gallupdemokratian välittämään pintapuoliseen kuvaan politiikasta, politiikan professionalisoitumiseen sekä näiden piirteiden kansalaisia päätöksenteosta etäännyttäviin vaikutuksiin. Deliberatiivista demokratiaa kannattavien tutkijoiden ja poliittisten toimijoiden ideana on ollut täydentää edustuksellista päätöksentekoa kansalaisten deliberatiivisilla valmistelu- ja keskusteluprosesseilla. Näistä on olemassa monia erilaisia variaatioita. On esimerkiksi kokeiltu poliittisten toimintaohjelmien laatimista avoimissa kansalaiskokouksissa, yleisen mielipiteen konstruointia 'deliberative opinion poll'-metodilla⁶, paikallisten ongelmien käsittelemistä kansalaisten 'tuomioistuimissa' (*citizen juries*; ks. Smith 2000) sekä yhteisten ongelmien tematisoimista viestimissä kansalaislähtöisen journalismin keinoin (ks. luku Lopuksi).

Aktiivinen kansalaisuus ja toimiva kansalaisyhteiskunta on niinkään nostettu viimeaikaisten poliittisten ohjelmien keskeiseksi elementiksi useissa maissa. Ohjelmien pohjalta on myös käytännössä toteutettu kokeiluja ja hankkeita, joilla on pyritty edistämään kansalaisten osallistumismahdollisuuksia.⁷ Aktiiviseen kan-

⁶ James Fishkinin (ks. esim. Fishkin ja Luskin 2000) kehittämässä metodissa yleistä mielipidettä selvitetään siten, että tietyistä väestöjoukosta satunnaisotannalla valittu ryhmä kansalaisia saatetaan konkreettisesti yhteen keskustelemaan ('deliberoimaan') jostakin annettusta temasta. Deliberatiivinen yleinen mielipide on se – oletetusti normaalilla gallup-menettelmällä selvitettyä mielipidettä 'valistuneempi' – lopputulema, joka syntyy kansalaisten keskustelujen tuloksena.

⁷ Esimerkiksi Suomessa sisäasiainministeriö on vuodesta 1997 koordinoanut osallisuushanketta, jota on toteutettu paikallisin projektein yli viidessäkymmenessä kunnassa. Hankkeen tarkoituksena on ollut vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa ja parantaa demokratian toimivuutta edistämällä kuntalaisten osallistumisen ja vaikuttamisen edellytyksiä sekä syrjäytymistä ehkäiseviä toimintakäytäntöjä, kehittämällä edustuksellisen päätöksentekojärjestelmän uskottavuutta lisääviä paikallispoliittisia menettelytapoja sekä vahvistamalla kuntayhteisössä toimivien tahojen, erityisesti kansalaisjärjestöjen, kuntien viranhaltija- ja luottamushenkilöorganisaatioiden ja puolueiden kunnallisjärjestöjen yhteistyötä. Eri puolilla Suomea on niin ikään käynnissä 1992 YK:n Ympäristö- ja kehityskonferenssin mukaisia kes-

salaisuuteen kohdistuvan kiinnostuksen taustalla vaikuttaa tietysti monia tekijöitä – joihinkin on jo edellä viitattu – mutta hallinnon kansalaisuusdiskurssista puhuttaessa on syytä kiinnittää huomiota etenkin hyvinvointivaltiotematiikkaan.

Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa on ollut useita piirteitä, joiden vaikutuksesta kansalaisten osallistumisella ei ole ollut järjestelmässä suurta merkitystä. Kettunen ja Kiviniemi (2000) viittaavat tässä yhteydessä erityisesti neljään tekijään: a) hyvinvointiohjelmat ovat olleet kansallisia ja universaaleja, b) julkisten palvelujen tuotannosta vastaavat julkiset organisaatiot, c) julkiset palvelut ovat suurelta osin verorahoitteisia ja d) julkisia hyvinvointipalveluita koskeva päätöksenteko on tapahtunut valtion, etujärjestöjen ja professionaalisen virkamieskunnan politiikkayhteisöissä.

Hyvinvointivaltion tehokkuus- ja kustannusongelmien kasautuessa ja muiden yhteiskuntarakenteeseen liittyvien muutosten seurauksena perinteinen poliittinen osallistuminen on 1990-luvulla yhä enemmän menettänyt merkitystään ja kansalaisten suora osallistuminen puolestaan noussut uudelleen esiin (Kettunen ja Kiviniemi 2000, 47). Aiempaa hajanaisemman ja hyvinvointia niukemmin jakavan julkisen sektorin toimia on vaikea legitimoida, päinvastoin kuin hyvinvointivaltion kasvun aikoina. Tästä johtuen hallinnon(kin) piirissä on virinnyt kiinnostusta erilaisiin perinteistä osallistumista täydentäviin muotoihin sekä toisaalta kolmannen sektorin mahdollisuuksiin ottaa huolehtiakseen joitakin hyvinvoinnin tuottamiseen ja jakamiseen liittyviä tehtäviä.

'Sivistyneestä' kansalaisuudesta poliittiseen kansalaisuuteen

Kansalaisuuden nykyisten ilmentymien ymmärtämisen kannalta on ongelmallista, että kansalaisuusteorioissa helposti uusinnetaan tulkintaa kansalaisuudesta valtiokeskeisin termein. Esi-

merkiksi Coward on huomauttanut, että länsimaaisessa poliittisessä käsitteistössä ja ymmärryksessä kansalaisuus liittyy yhä voimakkaasti kansallisvaltiolliseen symboliikkaan (Coward 2000). Tämän ajattelun mukaan 'aitoa' kansalaistoimintaa on se, mikä yhdistää yksilöt valtion ja saa heidät toimimaan kansakuntana tai kollektiivisena yhteisönä. Kansalaisina yksilöt jakavat yhteisen kulttuurisen taustan ja traditiot, samat lait, oikeudet ja velvollisuudet. Poliittikka puolestaan ei yhdistä ihmisiä vaan pikemminkin erottaa ja jakaa heidät keskenään kilpaileviin ryhmiin. Tässä tulkinnassa politiikka siis resonoi intressejä ajavan toiminnan ja konfliktien kanssa, kun taas aktiivinen kansalaisuus tuntuisi välittävän vain positiivisia ja arvokkaita konnotaatioita, sivistystä, laillisuutta ja moraalialia. Epäpoliittisuuden oletus on erityisen selvä amerikkalaisissa civic-lähestymistavoissa, mutta se on nähtävissä myös julkisten instituutioiden uudistamista ajavissa eurooppalaisissa näkemyksissä. Itse asiassa kansalaisuuden käsitteen suosio saattaakin osittain johtua sen näennäisestä neutraalisuudesta moniin muihin poliittisiin kategorioihin verrattuna, mikä voi olla erityisen houkuttelevaa oletetussa postideologisessa maailmassa.

Sosiaalishistorioitsijat ovat kuitenkin hyödyllisellä tavalla osoittaneet, että viimeisen kahdensadan vuoden aikana kansalaisuutta on käytetty ennen kaikkea yksilöitä poliittisesti, moraalisesti ja kulttuurisesti yhteistävänä statuksena, jonka avulla julkinen valta on taannut yksilöiden suostunnan valtion toimiin (ks. Tilly 1998). Myös Kettunen ja Kiviniemi (2000) huomauttavat, että moderneissa valtioissa kansalaisuus 'valtiollistettiin', jolloin kansalaisten yhteiskunnallinen rooli määritettiin ensisijaisesti suhteessa kansalliseen poliittiseen järjestelmään. Valtiollistumisen myötä paikallisen osallistumisen käytännöt ohentuivat tai katosivat kokonaan (näin ainakin eurooppalaisessa kontekstissa). Siten kansalaisuus on ollut enemmän ylhäältä tuleva hallitsemisen väline kuin ihmisten itsensä mieltämä poliittinen identiteetti, jonka pohjalta ja jonka edistämiseksi olisi syntynyt erityistä poliittista toimintaa. Toisin sanoen, kansalaisuuden käsitettä ei ole tarvittu selittämään politiikan tekemistä tilanteessa, jossa poliittista identifikaatiota ovat määrittäneet sosiaalinen ja taloudellinen asema ja jossa poliit-

tävän kehityksen paikallisia Agenda 21-projekteja, joiden tavoitteena on järjestää kaikille asukkaalle mahdollisuuksia osallistua oman alueensa kestävä kehityksen periaatteista sopimiseen ja käytännön toteuttamiseen. Syksyllä 1999 runsaat 250 kuntaa oli laatinut tai laatimassa omaa kestävä kehityksen ohjelmaansa.

tinen toiminta on ollut ideologisiin jakoihin pohjanneiden puolueiden käsissä.

Tätä historiallista taustaa vasten on mielenkiintoista havaita, että viime aikoina kasvava joukko toimijoita sekä paikallisella että ylipaikallisella tasolla on omaksunut kansalaisuuden identifikaation. Paikallisen kansalaisuuden palaamisen taustalta löytyy useita tekijöitä. Yhtäältä siihen on vaikuttanut, kuten Donatella della Porta (2000) huomauttaa, poliittisten ideologioiden otteesta vapautuminen ja puolueiden kriisiytyminen. Toisaalta mahdollisuuksia paikallisen toimijuuden aktivoitumiseen on avautunut myös hallinnon hajautuksen ja uudistuspyrkimysten seurauksena. Kolmantena tekijänä voidaan mainita parin viime vuosikymmenen paikalliset ympäristökamppailut, jotka tehokkaasti herättivät yleistä ympäristötietoisuutta ja joilla on etenkin kaupungeissa ollut suuri merkitys puolue- ja intressipoliittikaan kohdistuvan kriittisen ajattelun yleistymisessä (ks. Rannikko 1994; Laine ja Peltonen 1999, 171).⁸ Kansalaisuudesta näyttäisi näissä mahdollisuusrakenteissa olevan konstituotumassa autenttinen poliittinen identiteetti, jonka houkuttavuus kasvaa yhtä jalkaa perinteisistä poliittisista identifikaatioista luopumisen kanssa. Olemassaolevat kansalaisusteoriat, yhtä hyvin liberaali, kommunitaristinen kuin deliberatiivinenkin, ovat riittämättömiä tällaisen poliittisen subjektiviteetin selittämiseksi. Kansalaisuuden voidaan siis ajatella muodostavan oman poliittisen toimijuuden 'lajinsa'. Tällöin se saa samanlaisia selittävää merkitystä kuin aiemmilla poliittisilla toimijakategorioilla oli.

Kuntalaisaktiivisuutta voidaan ainakin osittain hahmottaa tällaisen uuden kansalaisuustoimijuuden kehyksestä käsin. Sen luonteesta voidaan tehdä ainakin kolme huomiota. *Ensimmäinen* selkeä havainto on, että kuntalaisaktiivit pyrkivät asettautumaan edustuksellisen politi-

kan ja samalla perinteisten poliittisten jakojen ulkopuolelle. Tässä ei sinänsä ole mitään uutta. Monet uudet yhteiskunnalliset liikkeet ovat toimineet puolueiden ulkopuolisella kansalaisyhteiskunnan areenalla jo useita vuosikymmeniä. Liikkeet ovat onnistuneet tuomaan politiikan agendalle runsaasti uusia aineksia, sekä uusia teemoja että instituutioita. Ne ovat niin ikään laajasti muuttaneet kulttuurista ymmärrystä monista yhteiskunnallisista kysymyksistä ja aiemmin yksityiseen elämänpäiriin luetuista ilmiöistä. Siten liikkeet ovat tarjonneet vaikutusvaltaisia vaihtoehdokursseja, joiden poliittinen merkitys on osoittautunut yllättävän suureksi.

Jo uudet liikkeet hylkäsivät vallan delegoimisen periaatteen ja suosivat omassa toiminnassaan suoran demokratian muotoja. Tämä ei silti merkinnyt, etteikö liikkeiden ja puolueiden välille olisi kehittynyt läheisiäkin suhteita (etenkin liikkeiden ja vasemmistopuolueiden välille; ks. della Porta 2000, 239; Lustiger-Thaler ja Shrage 1998, 240–241). Osa liikkeistä on myös etabloitunut järjestelmän sisään, joko puolueiksi muuntuneina (ks. Paastela 1998) tai vakiintuneesti toimivina ja poliittis-hallinnollisen koneiston tunnustamina kansalaisjärjestöinä. Liikkeiden merkitystä ja vaikutusta tarkasteltaessa voidaan esittää sellainen arvio, että niiden rooli itse poliittisen järjestelmän toimintalogiikan ja käytäntöjen muuttamisessa ei ole ollut yhtä merkittävä (vaikka niillä lienee nykyiseen järjestelmämuutokseen ainakin välillistä vaikutusta; ks. Laine ja Peltonen 1999, 183; Calavita ja Ferrer 2000, 803). Poliittinen valta järjestelmän sisällä on pysynyt kauan stagnoituneena ja julkiselta puuttumiselta suljettuna (Laine ja Peltonen 1999, 178).

Erityisen vahvaksi edustuksellisen järjestelmän ote on osoittautunut Pohjoismaiden kaltaisissa voimakkaasti korporatisoituneissa maissa, joissa puolue- ja järjestökentällä on ollut vahva valta. Julkista poliittista toimintaa on säädellyt kirjoittamaton normi, jonka mukaan siihen osallistuminen edellyttää erityistä delegoitua valtuutusta. Tässä järjestelmässä yksittäisillä kuntalaisilla ja muilla toimijoilla, joilla ei ole jonkin taustaryhmän, yhdistyksen tai organisaation myöntämää virallista mandaattia, ei ole legitiimiä oikeutta osallistua 'yhteisten asioiden' hoitoon ja näistä käytävään julkiseen keskus-

⁸ Erityisen mielenkiintoinen tapaus tässä analysoitavan ilmiön kannalta on Rannikon teoksessa julkaistu Esa Konttisen kuvaus 'kansalaisyhteiskunnan leimaamisesta' Säynätsalon kunnassa Jyväskylän eteläpuolella 1990-luvun alussa. Tuolloin kunnassa esiin nousseet kaavoitusta ja peruspalveluita koskeneet kiistat ja niihin liittynyt kansalaisaloitteellisuus "oli jopa dramaattisella tavalla uutta kunnan perinteisten järjestöjen kontrolloimissa hallitsemisen rakenteissa, kulttuurissa ja käytännöissä" (Konttinen 1994, 117).

teluun. Paikallishallinnon viime aikoinakin usein toistama argumentti on ollut, että ei-organisoidut ja ei-edustavat osapuolet uhkaavat julkisesti toimiessaan muuttaa legitiimin enemmistödemokratian harvojen ja äänekkäiden demokratiaksi, jossa 'todellisen enemmistön' näkemykset eivät tule edustetuiksi. Edustamisen normi ei siis koske vain vaaleilla valittuja edustajia vaan kaikkia, jotka osallisina pyrkivät vaikuttamaan päätöksentekoon. Tämän normituksen avulla on ikään kuin pakotettu myös kansalaisliikkeet toimimaan saman logiikan mukaisesti. Poliittikkaan vaikuttamaan pyrkiviltä toimijoilta on edellytetty yhdistysmuotoisuutta ja virallista edustautumista. Vain mukautumalla tällaiseen normistoon liikkeet ovat voineet varmistaa itselleen paikan politiikan neuvottelupöydissä.

Uusien liikkeiden suhdetta edustukselliseen järjestelmään onkin 1990-luvulle saakka määrittänyt kaksi vaihtoehtoa, jättäytyminen sen ulkopuolelle ja valtiollisen politiikan painostaminen protestoimalla kansalaisyhteiskunnan areenoilla tai kooptoituminen järjestelmän sisään (ks. esim. Laine ja Peltonen 1999, 168). Kuntalaisaktiivisuuden suhde edustamisen normeihin ja käytäntöihin on kuitenkin näitä vaihtoehtoja astetta radikaalimpi: kuntalaiset ovat pyrkineet eri keinoin ohittamaan vaatimuksen erityisestä julkisen toiminnan valtuutuksesta ja siten haastamaan poliittisten eliittien käsityksen siitä, mikä on 'oikeaa demokratiaa'.⁹ Haasteen

⁹ Ks. esim. Helsingin Sanomat 12.2.1995, yleisönosastokirjoitus "Asukkaitakin kuultava". Kirjoittaja toteaa eräitä kaavoitus suunnitelmia kommentoidessaan, että "on kunnallisen demokratian irvikuvaa, että poliittisiin mandaatteihin perustuva satunnainen enemmistö voi yhden äänen voimalla ohittaa alan asiantuntemuksen ja asianosaisten mielipiteen". Toinen yleisönosastokirjoitus (Helsingin Sanomat 24.3.1995, "Demokratia nähtävä prosessina eikä vain vallanjakosysteeminä") kertoo saman kritiikin: "Aidossa demokratiassa kansalaiset osallistuvat ja vaikuttavat heitä koskevaan yhteiskunnalliseen suunnitteluun sen sijaan, että heidän edustajansa päättävät valmiiden vaihtoehtojen pohjalta. Tällaiset päätökset eivät aina vastaa ihmisten toiveita. Usein ne vain toistavat vanhoja kaavoja. Esimerkiksi kunnallisessa päätöksenteossa ja valmistelussa puolueiden kautta tapahtuva toiminta on monilta osin demokratian mallina rajoittunut ja aikansa elänyt."

Ks. myös Lapin Kansa 23.11.1994, "Lappiin puhaan uutta kansalaisliikettä". Kirjoituksessa todetaan,

heittäessään aktiivisten kuntalaisten on täytynyt perustella osallistumisensa oikeus jotenkin toisin. Eräs merkittävä keino, jolla oikeutusta osallistumiselle puolue- ja intressipolitiikan ohi on haettu, on identifioituminen kansalaisiksi ja kuntalaisiksi. Tämä identifikaatio edustaa positiota, jossa poliittisen osallistumisen (jo kansalaisten poliittisista oikeuksista nousevaksi) perustaksi riittää se, että toimija on yhteisistä asioista kiinnostunut, esittää asiansa järkevästi argumentoiden ja toimii avoimesti julkisuudessa. Pyrkimyksenä on siis rakentaa julkisesti keskustelevaa demokratiaa politiikan korporatisoituneiden käytäntöjen vastapainoksi.¹⁰

Etenkin viimeaikaisissa kaavoitus- ja agendaprosesseissa osallistumisen oikeutuksen ongelma on kiteytynyt kysymykseksi siitä, ketkä saavat olla oikeutettuja osallisia valmistelu- ja päätöksentekoprosesseissa. Kuntalaisaktiivisuuden kautta on noussut vaatimus, että legitiimi osallistumis- ja vaikuttamisoikeus tulisi taata ainakin kaikille niille, joita päätöksenteko kulloinkin koskee.¹¹ Tästä demokratiamallista voitaisiin käyttää Robyn Eckersleyn (2000) toisessa yhteydessä esittämää nimitystä 'democracy of the affected'. Osallisuuskamppailuissa kuntalaiset ovat usein vedonneet uuteen osallistavaan lainsäädäntöön, jossa edustamisen ja poliittisen osallistumisen kytköksiä on jo osittain purettu. Tästä on seurannut se, että lakien osal-

että uuden liikkeen tarkoituksena on nostaa esiin kansalaisten omaehtoinen toiminta. Liikettä puuhaavien aktivistien mukaan nykyinen päätöksenteko kunnissa, maakunnissa ja eduskunnassa tapahtuu ahtaiden puoluesidonnaisuuksien pohjalta. Heidän mielestään "puoluekoneistot kahlitsevat luovat ja omaehtoiset yksilöt, ja muuttuvat näin tapahtumien ja kehityksen jarruksi". Toinen yleisönosastokirjoittaja toteaa Aamulehdessä (28.2.2001, "Kansanäänestykset tarpeen"), että "edustuksellinen demokratia ei nykyoloissa näytä enää toimivan, koska valta on kansalaisilta siirtynyt ties minne. Kansalaisten itsensä on päästävä sanomaan oma mielipiteensä suoraan kulloinkin ratkaistaviksi tulevista yhteiskunnallisesti poikkeuksellisen tärkeistä ja kansalaisten tuntoja syvältä koskettavista asioista".

¹⁰ Esim. Paperifoorumi 3/2000, keskustelupuheenvuoro "Uutta verta valtuustoon".

¹¹ Esim. Helsingin Sanomat 14.6.1995, yleisönosastokirjoitus "Urheilu Helsingin Pyhä lehmä". Kirjoittaja vaatii, että "asukas- ja kansalaisjärjestöt on vihdoinkin hyväksyttävä virallisiksi neuvotteluosapuoliksi jo erilaisten hankkeiden suunnitteluvaiheessa".

listumispykälien (esimerkiksi Kuntalain 27. pykälän) tulkinnoista on syntynyt kuntalaisten ja paikallishallinnon välille kiivastakin poliittista vääntöä.¹²

¹² Esimerkiksi Tampereella Mältninrannan puolesta -liike kanteli eduskunnan oikeusasiamiehelle siitä, menettelikö Tampereen kaupunginvaltuusto Kuntalain osallistumismahdollisuuksia korostavan hengen mukaisesti, kun se hylkäsi vajaan 10 000 kaupunkilaisen allekirjoittaman kuntalaisaloitteen kansanäänestyksen järjestämisestä ns. Koskenniskan siltahankkeesta. Valtuuston päätöksen lainmukaisuuden selvittämisellä haettiin käytännön esimerkkejä siitä, miten lainsäätäjän mukaan Kuntalain osallistumispykälää tulisi tulkita. Liike valitti myös Vaasan hallinto-oikeuteen Länsi-Suomen vesioikeuden päätöksestä, jossa Tampereen kaupungille myönnettiin lupa sillan rakentamiseen. Oikeusasiamiehen ja Vaasan hallinto-oikeuden päätöksissä liikkeen siltaa ja sitä koskevaa kunnallista päätöksentekomenettelyä vastustavia perusteluja ei hyväksytty eikä sillan rakentamiseen annettua lupaa kumottu.

Liikkeen aktiivi kritisoi Vaasan Hallinto-oikeuden kielteistä päätöstä yksityisen omistusoikeuden asettamisesta elinympäristön ekologisen, kulttuurisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin edelle. ”Samalla hallinto-oikeus linjaa, että yksityinen omistaminen on yhteiskunnassamme ainoa legitimi peruste osallistua yhteistä ympäristöä koskevaan päätöksentekoon. – Kansalaisten oikeustajun mukaan Mältninrannan luonne julkisesti omistettuna ja verovaroin ylläpidettynä kaupunkitilana takaa aluetta käyttäville ja sen kohtalosta kiinnostuneille kaupunkilaisille asianosaisuuden ja puheoikeuden alueen tulevaisuudesta päätettäessä. Tällaista kantaa tukevat myös viime vuosina tehdyt lainsäädännön muutokset eli Kuntalain, Maankäyttö- ja rakennuslain ja Perustuslain uudistukset.” Kirjoittajan mukaan tapaus ”nostaa esiin tarpeen virittää vakavaa julkista keskustelua asianosaisuuden kriteereistä elinympäristöä koskevassa päätöksenteossa ja lupamenettelyissä. On ilmeistä, että rajatessaan asianosaisuuden ja puheoikeuden rekisteröityihin yhdistyksiin lainsäädännön uudistukset eivät ole olleet riittäviä. Rajaus sulkee tehokkaasti osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet seläisiltä ruohonjuuritason kuntalaisliikkeiltä, joiksi ihmiset paikallistasolla kokoontuvat kyseenalaistaakseen ja torjuakseen elinympäristönsä laatua tavalla tai toisella uhkaavia hankkeita. Tällaisten liikkeiden pontimena ei ole yksityiseen omistamiseen tai yritystoimintaan kytkettyvä taloudellinen etu vaan huoli yhteisen ympäristön tuhoamisesta ja vastuu puuttumisesta asiaan. – Jos nykyinen lainsäädäntömme ei tunnista eikä tunnusta tällaista julkista intressiä juridisen asianosaisuuden perusteeksi, vika on lainsäädännössä ja eduskunnan on syytä jatkaa sen muutostöitä pikimmiten” (puheenvuoro ”Kuka saa puhua laillisesti Mältninrannan puolesta?” Mältninrantaliikkeen verkkosivujen keskusteluosastolla, <http://mansefoorumi.uta.fi/maltninranta/>).

Della Porta puolestaan väittää (Bernard Maninin esittämää jaottelua seuraten), että demokratian kehityksessä oltaisiin parhaillaan siirtymässä puoluedemokratiasta kohti ’julkisuuden demokratiaa’. Hänen mukaansa 1990-luvulle tultaessa kävi selväksi, että puolueiden aika sosiaalisten identiteettien integroijina ja poliittista aloitteellisuutta kanavoivana voimana oli tullut tiensä päähän. Kollektiivisten identiteettien muodostaminen ja uusien poliittisten aloitteiden tekeminen on yhä enemmän siirtynyt takaisin kansalaisyhteiskuntaan, mikä muistuttaa tilannetta ennen joukkopuolueiden syntyä (della Porta 2000, 240–241). Siirtymä näkyy esimerkiksi siinä, että kansalaiset ja kansalaisryhmät pyrkivät toimimaan puolueiden ja muiden välittävien kanavien ohi, tavoitellen suoria keskusteluyhteyksiä (*access*) yhtäältä suunnitelmista vastaaviin virkamiehiin¹³ ja toisaalta viestimiin. Hallinto on puolestaan puolueiden aseman heikentyessä yhä herkempi kansalaisyhteiskunnasta tuleville paineille ja aloitteille, mikä entisestään lisää kansalaisryhmien vaikutusta. Protestointi vaikuttamisen välineenä osoittautuu usein tarpeettomaksi. Protestin merkitys kansalaisliikkeiden toiminnassa – ainakin paikallisesti – onkin della Portan mukaan viime aikoina selvästi vähentynyt (della Porta 2000, 243 ja 246). Lisäksi della Porta kiinnittää huomiota siihen, että kansalaisryhmät osallistuvat yhä useammin paitsi policy-päätösten muotoiluun myös niiden toimeenpanoon (s. 243).

Suomalaista kuntalaisaktivismia voidaan ainakin jossakin määrin tulkita tällaisen siirtymän valossa. Aktiiviset kuntalaiset ovat meilläkin käyttäneet hyväksi erilaisia strategioita luodakseen suoria yhteyksiä asioita valmisteleviin virkamiehiin. Paikoin on niinkään viritelty uudenlaisia yhteistyön foorumeita, joilla yhtä hyvin yksittäiset kuntalaiset, virkamiehet ja luottamushenkilöt kuin muutkin paikalliset toimijat voisivat kohdata ja keskustella ajankohtaisista ongelmista tasaveroisina osallisina.¹⁴ Tosin

¹³ Ks. esim. Keski-suomalainen, verkkolehti 4.7.2000, ”Jyväskylän Ukoniemen ranta halutaan virkistykseen”; Helsingin Sanomat, verkkolehti 12.2.1999, ”Asukkaat eivät voineet estää Kumpulänmäen rakentamista”; Helsingin Sanomat 21.1.1995, ”Asukkaat vaativat väljempää Toukolanrantaa”.

¹⁴ Tällaista toimintaa on kehitetty kaupunkifoorumien nimellä esimerkiksi Tampereella, Jyväskylässä ja

näissäkin uusia toimintamuotoja hakevissa ko-keiluissa vastakkain ovat usein törmänneet puoluepoliittiset intressit ja toimintatapa ja 'järkevää keskustelua' vaativa kansalaispolitiikka. Siten Suomessa kuntalaisten ja virkamiesten välille on toistaiseksi syntynyt vain vähän sellaista 'kumppanuutta' kuin della Porta tulkitsee Italiassa tapahtuneen.¹⁵ Suomessa julkinen hallinto on edelleen voimakkaasti sidoksissa edustukselliseen järjestelmään ja puolueiden asemaan kuntademokratian vallakkaimpina toimijoina. Toisaalta on tietenkin mielenkiintoista seurata, murtuuko tämä akseli vastaisuudessa Suomessakin.

Toiseksi voidaan huomioida, että kuntalaisaktiivisuuden edustukselliselle järjestelmälle heittävä haaste kiertyy nimenomaan julkisuus-kamppailujen ympärille. Julkisuudella on kuntalaisaktiivisuudelle kolmenlaista merkitystä: se toimii sekä toiminnan *periaatteena* (kaiken kuntapolitiikan – valmistelun, päätöksenteon ja toimeenpanon – tulisi sen mukaan olla avointa ja kaikkien kuntalaisten helposti seurattavissa), toiminnan *paikkana* (valmisteluun ja päätöksentekoon liittyvät keskustelut tulisi käydä virkamiesten huoneiden ja puolueyhmiin sisäisten ja välisten neuvottelujen sijaan julkisilla areenoilla) että toiminnan *välineenä*. Julkisuuden välineellinen merkitys näkyy siinä, että kuntalaiset ovat toistuvasti painostaneet hallintotoimijoita ja päättäjiä astumaan suunnitelmiseen ja argumentteineen julkisuuteen. Vaatimuksena siis on, että politiikkaa pitää pystyä rakentamaan ja puolustamaan julkisesti 'järkiperustein'. Jos hallinto näyttää olevan tähän kykenemätön, tai suorastaan haluton, kuntalaiset saattavat itse hypätä ongelmien määrittelijän ja ratkaisijan rooliin ja järjestää vaihtoehtoista julkisuutta, jossa kiistanalaiset asiat nostetaan

keskusteluun.¹⁶ Kuntalaiset ovat esimerkiksi laatineet vaihtoehtoisia suunnitelmia ja järjestäneet avoimia keskustelutilaisuuksia, joihin on kutsuttu mukaan myös valmistelevaa virkamieskuntaa, päättäjiä ja muita kuntatoimijoita. Pyrkimyksenä on näin haastaa eri toimijat julkiseen vuoropuheluun.¹⁷ Kuntalaiset ovat niinkään perustaneet omia julkaisujaan ja sivustojaan internetiin. Yhtenä vaikuttimena omien julkisuustilojen kehittämiseen on ollut kritiikki suunnittelu- ja päätöksentekokulttuurin 'on jo sovittu'-politiikkaa kohtaan, jota myös valtaviestimet omilla journalistisilla käytännöillään ylläpitävät (ks. Ridell 1999).¹⁸ Kuntalaisten näkökulmasta päätöksenteko etenee usein niin verhotusti, että kun suunnitelmat ja hankkeet julkistetaan, niistä on pitkälle jo päätetty, eikä vaikuttamisyrityksillä ole siinä vaiheessa enää paljoakaan mieltä (ks. Heikkilä 1999).¹⁹

¹⁶ Tampereella viime kunnallisvaalien alla toteutettu 'kaupunkilaisten kestävä kehityksen vaalikone' on hyvä esimerkki tällaisesta alhaalta nousevasta ongelmanmäärittelystä. Ks. Paperifoorumi 3/2000, "Vaalikoneen kysymykset kerättiin kaupunkilaisilta: Valtuustoehdokkaille taottiin pohdittavaa kysymyspajassa". Ks. myös <http://mansefoorumi.uta.fi/vaalikone/Default.htm>.

¹⁷ Esim. Helsingin Sanomat 24.2.1995, "Asukasyhdistys esitti vaihtoehdon: Munkkisaareen asuntojen sijasta kuntoilua"; Helsingin Sanomat 6.4.1995, yleisö-osastokirjoitus "Byrokraatit eivät hellitä"; Helsingin Sanomat 30.4.1995, yleisö-osastokirjoitus "Haagalaiset pettyivät tiekyselyyn"; Lapin Kansan 4.9.1998, "Rakentamisen vastustajat: Ounasvaara sopisi kaupunkipuistoksi"; Aamulehti 3.12.2000, "Haave luonnonsuojelualueesta kyti Pelastakaa Iidesjärvi -keskustelussa"; Paperifoorumi 2/1999, "Kaavoitusjohtaja ja Tamperefoorumin suunnitteluryhmä harjoittelivat kohtaamista: Pystytäänkö Tampereella vuoropuheluun?"

¹⁸ Esimerkiksi Helsingin Sanomien pääkirjoitus 8.5.1995 opasti helsinkiläistä tiehanketta vastustanutta ja hankkeesta kansanäänestystä vaatinutta Pro Haaga -yhdistystä näin: "Yhdistyksen tulisi ymmärtää, että kansanäänestyksen järjestäminen on kaupunginvaltuuston ja lautakuntien päätösten jälkeen tarpeetonta. Paikallinen etu joutuu väistymään suuremman eli joukko-liikenteen edun vuoksi. Asukkailta voidaan enää korkeintaan kysyä, minkälaisen kadun he haluavat."

¹⁹ Esim. Keski-suomalainen, verkkolehti 17.5.2000, yleisö-osastokirjoitus "Ritoniemeläiset vastustavat Ukoniemen tilan kaavaa"; Keski-suomalainen, verkkolehti 24.5.2000, yleisö-osastokirjoitus "Ahneus kostautuu, viihtyisyys menee". Jälkimmäisessä kirjoittaja toteaa, että "sekä kaavoituksessa että rakennusvalvonnassa vain sanotaan, että asiat ovat jo niin pitkällä, ettei

Lahdessa; ks. Paperifoorumi 2/2000, "Kaupunkifoorumit vertailussa".

¹⁵ Tästä yleisemmästä tendenssistä on kuitenkin olemassa joukko yksittäisiä poikkeuksia (esimerkiksi yhteissuunnitteluhankkeet ja asukasyhdistysten ja kuntien ajoittainen yhteistyö alueiden suunnittelussa ja kehittämisessä). Ks. esim. Helsingin Sanomat, verkkolehti 25.8.1998, "Asukkaat suunnittelivat itse omakotialueen. Rikun ekokylässä tyytyväisiä asiakkaita"; Helsingin Sanomat 27.4.1995, "Asukkaille enemmän valtaa Helsingin metsien hoidossa"; Aamulehti 8.2.2000, "Asukkaiden ja kaupungin palaute tehostuu Turussa".

Kuntalaisten keskeisimpiä vaatimuksia onkin ollut suunnittelun ja päätöksenteon avaaminen siten, että asioiden etenemistä voidaan helposti seurata ja kommentoida prosessin kaikissa vaiheissa.²⁰ Omissa julkisuustiloissaan kuntalaiset ovat pyrkineet kehittämään viestintämuotoja, joiden avulla päätöksenteosta voidaan pysyä kärryllä ja asioiden kehittymistä seurata pidemmällä aikavälillä (ks. Heinonen ym. 2000).

Kolmanneksi huomiota kiinnittää, kuten edellisistä huomioista voi jo päätellä, kuntalaisaktiivisuuden poliittinen tyyli, jossa korostuu vaatimus 'järjen käyttämisestä' yhteisistä ongelmista keskusteltaessa ja niitä ratkaistaessa.²¹ Kuntalaiset ovat tulleet selvästi aiempaa vaativimmiksi eivätkä hyväksy päätösten legitimaatioksi pelkästään sitä, että suunnitelmat ja päätökset on prosessoitu edustuksellisessa järjestelmässä (legitimiteetin haurastumisesta ks. Laine ja Peltonen 1999, 182–185; ks. myös Beck 1995, 27–40; Nousiainen 1998, 324–325). Päätöksille edellytetään kestäviä perusteluja, joista halutaan käydä avointa julkista keskustelua. Eräs kuntalaisaktiivisimmin mielenkiintoisista demokraattisista 'innovaatioista' on ollut, että myös jo tehtyjä poliittisia päätöksiä on voitava tarpeen mukaan arvioida uudelleen. Kun hallinto vetoaa siihen, ettei tehtyjä sopimuksia ja päätöksiä voida purkaa, kuntalaiset ovat kyseet, miksi näin ei voida tehdä, jos uusi tieto ja pohdinta osoittaa, että päätökset ovat osoittautuneet huonoiksi.

Esimerkiksi Beck (1995) on kiinnittänyt huomiota yksilöiden tiedon ja itseluottamuksen lisääntymiseen. Äänestäjät jättävät Beckin mukaan entisen poliittisen kotinsa askel askeleelta ja asia asialta (Beck 1995, 37; kuntalaisaktiivisuus näyttäisi ilmentävän juuri tällaista prosessia).²² Samalla tämä merkitsee sitä, että po-

niihin voi vaikuttaa, vaikka asiasta ei ole asukkaille kerrottu vielä ollenkaan. Tiedot kulkevat ainoastaan "puskaradion" kautta".

²⁰ Esim. Helsingin Sanomat 14.6.1995, yleisönosastokirjoitus "Urheilu Helsingin pyhä lehmä".

²¹ Esim. Keskisuomalainen, verkkolehti, 8.12.1998, yleisönosastokirjoitus "Kaavoitetaanko rallirata Laajavuoreen?"; Aamulehti 19.2.2001, yleisönosastokirjoitus "Pulinat pois, politiikka käytössä".

²² Esim. Aamulehti 15.11.2000, yleisönosastokirjoitus "Todellinen demokratia on tavoite". Kirjoittaja toteaa äänestäjien menettäneen luottamuksensa puolue-

liittinen osallistuminen tai 'käyttäytyminen' muuttaa jopa radikaalisti muotoaan. Poliittisen sitoutumisen, protestin ja vetäytymisen muodot sekoittuvat toisiinsa tavalla, joka uhmaa vanhoja poliittisen selkeyden kategorioita. Tällainen 'tuhatjalkaismainen ei-vallankumous' on Beckin tulkinnan mukaan täydessä käynnissä. Se näkyy esimerkiksi kaikkialla kuuluvina ääninä siitä, että 'mikään ei ole enää itsestäänselvä', että kaikki on tutkittava, pohdittava, keskusteltava ja väiteltävä puhki (1995, 38; ks. myös McGovern 1997).

Kuntalaisten ja hallinnon debatissa paikallisen demokratian luonteesta ja käytännöistä voidaan itse asiassa nähdä kilpailu kahden erilaisen kansalaisuusmallin välillä. Hallinnollisessa diskurssissa aktiivinen kansalaisuus näyttäytyy *yksityisenä kansalaisuutena*, jossa osallistumista määrittävät erityisesti asiakkuuden (*client*) ja kuluttajuuden (*consumer*) roolit. Näin hallinnolliset käytännöt tuottavat yksityiseen kuluttamiseen nojautuvaa 'asiakasdemokratiaa', jossa julkisten palvelujen asiakkaille annetaan mahdollisuus reagoida palvelun sisältöön ja laatuun erilaisten palautemekanismin avulla. Hallinnon tehtävänä on puolestaan olla riittävän responsiivinen näin ilmaistuille toiveille ja tarpeille. Jos mekanismi toimii jouhevasti, kansalaisten julkiselle poliittiselle toiminnalle ei ole tarvetta eikä sillä ajatella olevan

vetoiseen demokratiaan ja kysyy: "Miksi sitten demokratian täytyy kouristella tällaisen puoluejärjestelmän pakkopaidassa, eikä kansanvalta voi muuten toteutua? Puoluelaitokselle on syntyaikoinaan, 100–200 vuotta sitten ollut selkeä tarve. Tuolloin kansan sivistystaso oli alhainen. Tavalliselta metsäkulman mieheltä ei voitu edellyttää tietoja, joiden varassa ratkaistaisiin valtion ja yhteiskunnan asioita. Tarvittiin ihmisiä, joilla oli riittävästi tietoja ja kokemusta. – Tänään tilanne on toinen. Keskimääräinen kadunmies on yhtä tietävä ja osava kuin kansanedustaja tai kunnanvaltuuston jäsen." Kirjoittaja ehdottaa 'todelliseen kansanvaltaan' siirtymiseksi järjestelmää, jossa "eduskunta ja kunnanvaltuustot toimivat päättävinä eliminä niin kuin nytkin, mutta jäsenet niihin valitaan vaalikelpoisten kansalaisten rekisteristä satunnaisotannalla. Näin saadaan todellinen *kansan järkevä mielipide* päätösten taakse –. Puolueet voisivat halutessaan jatkaa vapaina kansalaisjärjestöinä omien aatteidensa puolestapuhujina, mutta niillä ei olisi mitään valtaa kansanedustajien, kunnanvaltuutettujen eikä virkamiesten valinnassa" (kursivointi TR).

arvoa sinänsä. Hallinto ohjaa kansalaisuutta tähän suuntaan esimerkiksi suosimalla vuorovaikutuskäytäntöä, jossa virkamiehet vastaavat kuntalaisten kysymyksiin, kun nämä lähestyvät heitä yksityisesti 'omassa asiassaan'. Suomalaisessa hallintokulttuurissa virkamiesten tehtäväksi ei ole katsottu osallistumista julkiseen keskusteluun. Edelleen virkamiehet mielellään pidättäytyvät tällaisesta poliittiseksi katsotusta vuorovaikutuksesta. Tällä hetkellä näyttää kuitenkin siltä, että virkamiesten toimintakulttuuri olisi asteittain avautumassa julkisemmalle vuorovaikutukselle. Sekä lainsäädännölliset muutokset ja niiden kautta aktiivisen kansalaisuuden hyväksyminen osaksi paikallista poliittista prosessia että kuntalaisten painostus vaikuttavat tähän suuntaan.

Kuntalaisaktiivisuudessa osallistuminen sen sijaan saa ydinmerkityksensä nimenomaan julkisissa keskusteluissa yhteisistä asioista ja ongelmista. Siten kuntalaisaktiivisuus rakentaa *julkista poliittista kansalaisuutta*. Tällä painotuksella on selviä yhtymäkohtia deliberatiivisen demokratiateorian oletuksiin ja käytäntöihin. Deliberatiivista mallia vastaavalla tavalla kuntalaiset edellyttävät, että kaikista päätöksentekoon liittyvistä kysymyksistä, niin suunnitelmiin sisällöistä kuin menettelytavoista, voidaan keskustella julkisesti. Kuntalaisten toiminta siis implikoi deliberaatioteoreetikkojenkin korostamaa, liberalistisen politiikan käytännölle kriittistä ideaa, jonka mukaan poliittinen kansalaisuus voi toteutua aidosti vain toimijoiden välisessä avoimessa ja pakottomassa julkisessa vuorovaikutuksessa.²³ Siten esimerkiksi asiakkaan ja kuluttajan roolit, jotka sijoittuvat yksityisille kuluttamisen areenoille, pikemminkin kaventavat kuin edesauttavat kansalaisten mahdollisuuksia toimia 'vaikuttavina osallisina' (ks. kuitenkin Rättilän, 2000, kritiikki deliberatiivisen demokratian rationaalisuusoletuksista).

²³ Esim. Paperifoorumi 2/1999, kolumni "Mielipiteiden keruusta mielekkääseen keskusteluun". Kirjoittajan mukaan "on tärkeää ymmärtää, että pelkkä mielipiteiden kerääminen ei riitä osallistumisen tarjoamiseksi. Se on yhdistettävä julkiseen keskusteluun ja yhteiseen harkintaan, jossa kaikkien osapuolten näkemyksiä voidaan punnita suhteessa toisiinsa ja keskustella tarvittaessa myös niiden oikeutuksesta".

Kuntalaisaktiivien toiminnallista identiteettiä voi hahmottaa myös arkipolitiikoinnin käsitteen näkökulmasta. Tanskassa on tutkittu poliittisten identiteettien muutoksia, jotka liittyvät hallinnon muutokseen perinteisestä, hierarkkisesta government-mallista kohden verkostoitumisen käytäntöjä suosivaa governance-mallia. Tanskalaiset tutkijat ovat löytäneet kaksi uutta poliittista identiteettiä, jotka on nimetty 'demoeliiteiksi' (*democratic elites*) ja 'arkipolitiikojiksi' (*everyday-makers*). Demoeliitit viittaavat vakiintuneiden yhteiskunnallisten liikkeiden aktiiviseen rooliin uusissa governance-verkostoissa. Itsemääräytyvissä²⁴ ja usein projekteittain muuntuviissa governance-verkostoissa on mukana erilaisia toimijoita kansalaisjärjestöistä hallintokuntiin ja talouselämän toimijoihin. Verkostoissa neuvotellaan osapuolten kesken siitä, kuka milloinkin ja millä ehdoin huolehtii jostakin julkisesta tehtävästä. Vastuullisena tahona voi olla esimerkiksi EU, valtio, kunta, kansalaisjärjestö tai -liike, vapaaehtoisyhdistys – tai näiden jonkinlainen yhdistelmä. Olennaista tässä hallintamallissa on, että instituutioiden ja toimijoiden suhteita ei ole määritelty valmiiksi, vaan julkinen sektori on auki erilaisille sopimuksille siitä, kuka huolehtii palveluita ja muista julkisista toiminnoista. Eliittiteorian mukaan governance-verkostoista on muodostumassa merkittäviä vallankäyttäjiiä, uusia yhteiskunnallisia eliittejä. Tämän kehityksen seurauksena esimerkiksi puolueiden valta-asema vallakkaina poliittisina toimijoina heikkenee.

Sen sijaan arkipolitiikojat – kansalaiset ja kuntalaiset poliittisiin ongelmiin kantaaottavina yksilöinä – eivät sijoitu sen paremmin entisiin toimijajakoihin kuin uusiin governance-verkostoihinkaan, eivätkä osallistu demoeliittien tapaan neuvotteluihin julkisesta tehtävästä. Ilmiönä arkipolitiikointi on kriittinen vastaus monien yhteiskunnallisten liikkeiden professionalisoitumiselle ja muuntumiselle osaksi hallintokoneistoa. Arkipolitiikojat itse välttävät formaalia organisoitumista isoiksi

²⁴ Itsemääräytyminen viittaa siihen, että governance-verkostojen toimijat eivät ole demokraattisesti valittuja. Verkostot syntyvät omalakisesti eri toimijoiden aloitteellisesti muodostamista kumppanuuksista.

liikkeiksi tai järjestöiksi. He suosivat epämuodollista, pienimuotoisempaa ja tilannekohtaisempaa toimintaa. Bangin ja Sörensenin (1998) mukaan arkipolitiikojien toiminnallista identiteettiä määrittävät esimerkiksi seuraavat piirteet: a) valmius ottaa asioista henkilökohtaista vastuuta suoraan silloin kun se on mahdollista, b) toiminnan situoiminen kulloiseenkin paikkaan ja kulloisiinkin edellytyksiin, c) toimiminen sekä tarpeen että julkisen osallistumisen tuottaman 'nautinnon' vuoksi (vrt. myös Heikkilä 1999), d) toiminnan episodimaisuus,²⁵ e) toiminnan anti-ideologisuus ja sitominen ongelmiin²⁶ sekä f) pragmaattinen suhtautuminen asiantuntemukseen²⁷.

Useat näistä piirteistä sopivat kuvaamaan myös suomalaisen kuntalaisaktiivien toimintaidentiteettiä. Huomiota kiinnittää esimerkiksi se, että kuntalaisaktiivisuus ei näyttäisi keskittyvän *sosiaalisten* identiteettien konstruoinnista ympärille.²⁸ Kuntalaisaktiiveja yhdistää enemmän halu osallistua julkisiin keskusteluihin ja valmisteluprosesseihin kuin tarve toimia sosiaalisesti integroituneina yhteisöinä ja liikkeiden jäseninä. Julkisessa toiminnassa kuntalaisaktiivit kohtaavat 'itsellisinä kansalaisina'. Tätä itsellisyyden pyrkimystä määrittää voimakkaasti se anti-ideologinen ja pragmaattinen piirre, että kuntalaiset haluavat käyttää 'omaa järkeään', eivät luovutakaan ajatteluaan ja kapasiteettejaan jonkin kollektiivisubjektin käyttöön. Täl-

laiset painotukset ovat selvästi yleistymässä kansalaisten ajattelussa yleisemminkin. Odotettavissa on, että suomalaisen poliittisen osallistumisen tai 'käyttäytymisen' kollektiivisuuden luonne – se millaisena kollektiivisuutena toiminta hahmottuu – muuttuu oleellisesti siitä, mitä se on sadan vuoden aikana ollut (vrt. Nousiainen 1998, 324).

Lopuksi: Kohti kansalaistuvaa politiikkaa?

Politiikan toimintaympäristön ja -kulttuurin muutos on avannut tilaa kansalaisten ja kuntalaisten itsensä käymälle 'metateoreettiselle' pohdinnalle demokratian toimivuudesta ja ongelmista. Samaan aikaan kansalaisten, poliittisen järjestelmän ja valtion välisiä suhteita ja niiden normiperustaa ollaan määrittelemässä uudelleen. Paikallisella tasolla määrittely-yrityksiä leimaa kamppailu edustamiseen perustuvan demokratian ja toimintaorientoituneemman demokratian välillä. Tätä kamppailua, sen ilmentymiä ja merkityksiä ei suomalaisessa politiikan tutkimuksessa ole toistaiseksi kunnolla ymmärretty.

Paikallisissa kiistoissa ei-edustukselliset toimijat ovat mielellään identifioituneet kansalaisiksi ja tästä positiosta kritisoineet politiikan ja hallinnon auktoriteettirakenteita ja suljettuja käytäntöjä. Kyse on perustavanlaatuisesta kamppailusta, joka pureutuu demokratian perusoletuksiin. Taustaksi on syytä muistaa, että länsimaisen demokratian historiaa, niin teoriaa kuin käytäntöjäkin, määrittää vahva alhaalta nouseva kollektiivista toimintaa kohtaan tunnettu pelko. Myös edustuksellinen demokratia on rakentunut 'plebiskiittidemokratian' kritiikin ja kurissapitämisen perustalle. Tämä historiallinen tausta vaikuttaa poliittisissa käytännöissä edelleen, etenkin korporatisoituneissa järjestelmissä. Samat periaatteet ja ruohonjuuritason ei-edustavaksi ja usein epärationaaliksi ymmärretyn toiminnan kontrolloimispyrkimykset näyttäytyvät myös viimeaikaisessa aktiivista kansalaisuutta ylhäältä määrittävässä hallinnollisessa diskurssissa. Tähän asetelmaan liittyvä poliittinen konflikti on merkittävä, koska 'kansalaispolitiikka' korostaa kaikkien kansalaisten ei-edustamiseen nojautuvaa oikeutta osallistua demokraattiseen päätöksentekoon. Näin se väistämättä asettuu edustuksellisen po-

²⁵ Episodimaisuus viittaa siihen, että arkipolitiikojia haluaa päättää autonomisesti siitä, milloin ja missä hän osallistuu ja milloin käyttää 'exitiä'. Arkipolitiikojat eroavat 'full-time'-aktivisteista, joiden osallistuminen on sitoutetumpaa.

²⁶ Toisin sanoen, arkipolitiikojia motivoi halu osallistua ongelmien tematisoimiseen ja ratkaisemiseen silloin kun siihen on tarvetta; sen sijaan he eivät ole kiinnostuneita kollektiivisesta eduntavoittelusta.

²⁷ Arkipolitiikojat eivät tee dramaattista eroa 'oikean' asiantuntijatiedon ja arkikokemuksesta nousevan tiedon välillä – molemmat ovat legitimejä näkökulmia, jotka halutaan saattaa yhteen ongelmien käsittelyssä ja ratkaisemisessa.

²⁸ Tässä yhteydessä teen analyttisen eron sosiaalisten ja poliittisten identiteettien välille. Kaikki sosiaaliset identiteetit eivät ole poliittisesti latautuneita, eivätkä kaikki poliittiset identiteetit pohjaudu (esimerkiksi luokkien tai seksuaalisten identiteettien tapaan) yhteisesti jaettuun sosiaalisiin kokemuksiin.

litiikan totuttuja normeja, käytäntöjä ja valtasuhteita vastaan.

Tämä kehityspiirre toisaalta tukee della Portan argumenttia, jonka mukaan puolueista ja ideologioista vapautuminen on luonut tilaa kansalaistoiminnan uudelleenmuotoutumiselle. Toisaalta della Portan tulkinnassa tuota toimintaa kehystää ja rajaa mediakratiaksi kehittynyt valtajulkisuus. Habermasin julkisen sfäärin rakenteellisia muutoksia koskevan teorian oletuksia seuraten hän olettaa, että yhtä lailla vakiintuneiden poliittisten toimijoiden kuin kansalaistenkin on täytynyt mukautua valtajulkisuuden määrittämiin pelisääntöihin saadakseen kannattamilleen näkemyksille ja ohjelmille julkisuutta. Tässä näkemyksissä mahdollisuuksia kriittiselle julkisuudelle ei ole nähty lupaaviksi.

Kriittisessä journalismin tutkimuksessa on kuitenkin 1990-luvulla kehitelty etenkin John Deweyn ja Herbert Blumerin ideoihin nojaten ajatuksia toiminnallisesta ja keskusteleavasta julkisuudesta, jolle on haettu myös käytännöllistä jalansijaa journalististen käytäntöjen kekoellisella uudistamisella (ks. *Tiedotustutkimuksen* teemanumero 3/1999). Kansalaisjournalismiksi (*public journalism*) nimetyn uudistusliikkeen tavoitteena on ollut luoda 'yleisöistä' asianosaisia julkisia toimijoita, jotka pääsevät muotoilemaan julkisten keskustelujen agenda, kyseenalaistamaan valtatahojen ongelmanmäärittelyjä sekä tuomaan keskusteluun ja päätöksentekoon ruohonjuuritason asiantuntemusta ja kokemusta (ks. esim. Kunelius ja Heikkilä 1996; Heikkilä ja Kunelius 2000). Uudistusliikkeen pyrkimyksenä on ollut sekä journalistisen keskustelun tason kohottaminen että julkisten osallistumismahdollisuuksien lisääminen kansalaisten ja politiikan välisen etäännyneen suhteen ylittämiseksi. Kuntalaisaktiivisuuteen liittyvää julkisuuspainotusta olisi hyvä tarkastella tällaista vaihtoehdoisen julkisuuden näkökulmaa vasten. Aktiivisuus ei siten ole niin täydellisesti mediakratiikan logiikan rajoittamaa kuin della Portan perusteella pitäisi päätellä. Kuntalaiset ovat jossakin määrin onnistuneet valtaamaan tilaa vaihtoehdoisille ongelmanmäärittelyille ja siten konstituomaan kriittistä vastadiskurssia. Tästä huolimatta on tietysti kiistämätöntä, että valtajulkisuuden nykyiset taloudelliset ja profession normeista nousevat rakenteet merkittävästi kehystävät ja rajaavat kansalaisten mahdollisuuksia toimia kriittisinä osallistuvina.²⁹

laisten mahdollisuuksia toimia kriittisinä osallistuvina.²⁹

Kuntalaisaktiivisuutta tarkasteltaessa on hyväksyttävä se jo uusien yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimuksessa esiin noussut tulkinta, että poliittisen osallistumisen muutokset eivät ole johtamassa epäpolitisoitumiseen ja vetäytymiseen yksityiseen siitä huolimatta, että puolueita kritisoidaan intensiivisesti ja että kansalaiset suosivat puolueista riippumattomia toimintamuotoja. Kyse on oleellisista poliittiseen subjektiviteettiin liittyvistä muutoksista. Perinteiseen osallistumiseen liittyneet kollektiiviset identiteetit ovat muuttamassa muotoaan 'askriptiivisista' (normatiivisessa mielessä) 'poliittisiksi'. Tämä tarkoittaa, että identiteetit määrittyvät aiempaa liikkuvammin ja projektikohtaisemmin. Edelleen monissa poliittisissa konteksteissa taistellaan tietysti myös 'identiteettipo-

²⁹ Kriittisen journalismin tutkimuksen mukaan valtiestinten journalistisissa käytännöissä yhdistyvät yhtäältä kansalliset kulttuuriset ideaalit, valtiokeskeisyys ja toiminnan moraalisuuden ja rationaalisuuden korostus, sekä toisaalta journalistisen profession normit, kuten ideat journalismista politiikan vahtikoirana ja etäännyttävänä ja puolueettomana tarkkailijana. Kansalaisuuden näkökulmasta näiden ideaalien ja normien vaikutus on samansuuntainen; ne pikemminkin rajaavat kansalaisten julkisia toimintamahdollisuuksia kuin mahdollistavat niitä (siis päinvastoin kuin liberaalissa julkisuusteoriassa yleensä oletetaan; ks. Heikkilä 1999). Käytännössä tämä yhtälö merkitsee esimerkiksi sitä, että erilaisista poliittisista näytöksistä (vaikkapa liikkeiden järjestämistä tilaisuuksista ja mielenosoituksista) raportoidaan kuten journalistiseen professioon kuuluu, mutta siitä yhteiskuntakritiikistä, josta näytökset kumpuavat, ei yleensä käydy syvällistä julkista keskustelua.

Paikallisdemokratian tasolla julkisuusrajaukset näkyvät siten, että kuntalaisten puolue- ja politiikkakritiikki esitetään helposti harvojen yksilöiden 'räskytykseksi', jolla nämä hakevat julkista huomiota itselleen (ks. esim. Aamulehti 24.11.1999, "Vuoreksen suunnitteluun osallistuivat harvat ja äänekkäät"). Toinen journalistien usein käyttämä strategia on asettaa kritiikkiä esittävät kansalaiset ja siihen vastaavat virkamiehet ja päättäjät 'riitakehykseen' (ks. Ridell 2000, 58). Kehyksessä kumpikin osapuoli kommentoi ongelmaa omalla tahollaan eri aikaan. Osapuolia ei esimerkiksi saateta saman pöydän ääreen pohtimaan ja ratkaisemaan yhteisiä ongelmia. Tällainen journalistinen menettely käytännössä ruokkii kansalaisten ja hallinnon välistä keskinäistä epäluuloa ja tiedon puutetta. Samalla journalismi uusintaa 'ohutta demokratiaa' (ks. Heikkilä 1999).

liittisesti' hakien marginalisoiduille ryhmille hyväksyntää, oikeuksia ja osallisuutta vallankäyttöön. Tällainen identiteettipoliittikka toimii päällekkäin tässä kirjoituksessa kuvatun poliittisen toiminnan kanssa, mikä ei rakennu tietyn sosiaalisen identiteetin puolustamisen ja edustamisen varaan.

Yllä kuvatun edustuksellisen ja kansalaispolitiikan debatin kursorinenkin silmäily on toivottavasti osoittanut, että keskustelun alla on (tulkinta)kamppailu demokraattisen järjestelmän perusnormeista ja osallistumisen käytännöistä. Voidaan arvioida, että kuntalaisaktiivisi vähintäänkin muodostaa kriittisen diskursusin, joka painostaa hallinto- ja päätöksentekojärjestelmää avautumaan ja uusimaan muotojaan. Jos tämä ilmiö osoittautuu kestäväksi, se saattaa muuttaa suomalaisen demokratian käytäntöjä enemmän kuin mikään yksittäinen hallinnollinen uudistus viime vuosikymmeninä.

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Bang, Henrik ja Eva Sörensen. 1998. *The Everyday Maker: A New Challenge to Democratic Governance*. COS-rapport nr. 3.
- Beck, Ulrich. 1995. Poliitiikan uudelleen keksiminen: Kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens ja Scott Lash, *Nykyajan jäljillä*. Tampere: Vastapaino.
- Benhabib, Seyla. 1994. Deliberative Rationality and Models of Democratic Legitimacy. *Constellations* 1:1, 26–52.
- Bohman, James. 1999. Citizenship and Norms of Publicity: Wide Public Reason in Cosmopolitan Societies. *Political Theory* 27:2, 176–202.
- Calavita, Nico ja Amador Ferrer. 2000. Behind Barcelona's Success Story: Citizen Movements and Planners' Power. *Journal of Urban History* 26:6, 793–807.
- Coward, Michael. 2000. *Unworking the Fictions of Citizenship: The Post-National Democratic Community*. Paper presented at the 1st Graduate Conference in Political Theory, University of Essex, UK, 12.–13.5. 2000.
- della Porta, Donatella. 2000. Edustuksellisten demokraatioiden uudet haasteet. *Politiikka* 42:2, 234–248.
- Eckersley, Robyn. 2000. Deliberative Democracy, Ecological Representation and Risk: Towards a Democracy of the Affected. Teoksessa M. Saward (toim.), *Democratic Innovation: Deliberation, Representation and Association*. London: Routledge.
- Etzioni, Amitai. 1997. *The New Golden Rule: Community and Morality in a Democratic Society*. London: Profile Books.
- Fishkin, James ja Robert C. Luskin. 2000. The Quest for Deliberative Democracy. Teoksessa M. Saward (toim.), *Democratic Innovation: Deliberation, Representation and Association*. London: Routledge.
- Habermas, Jürgen. 1992. Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe. *Praxis International* 12:1–19.
- Habermas, Jürgen. 1994. Three Normative Models of Democracy. *Constellations* 1:1, 1–10.
- Harle, Vilho. 2000. Suomalaisen parlamentarismien tila ja tulevaisuus: Semi-parlamentarismista kvasi-parlamentarismiin? *Politiikka* 42:3, 145–148.
- Heikkilä, Heikki. 1999. Ohuesta journalismista vankaan journalismiin. Julkison tuottamisen mahdollisuuksista ja rajoista kansalaisjournalismissa. *Tiedotustutkimus* 3, 60–74.
- Heikkilä, Heikki ja Risto Kunelius. 2000. *Julkisuuskoe. Kansalaiskeskustelun opetuksia koneistoille*. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätiön julkaisuja 21.
- Heinonen, Ari ym. 2000. *Verkkotorilla. Internet kansalaisviestinnän ja paikallisen julkisuuden tilana*. Paikallisuus verkkomediassa -projektin loppuraportti. Tampereen yliopiston journalismin tutkimusyksikön julkaisuja C 32, 55–98.
- Hyvärinen, Matti. 1985. *Alussa oli liike*. Tampere: Vastapaino.
- Häkli, Jouni. 2000. Uusi rakennuslaki ja yhdyskuntasuunnittelun haasteet. *Alue ja Ympäristö* 29:1, 1–4.
- Ilmonen, Kaj. 1998. Uudet ja vanhat yhteiskunnalliset liikkeet. Teoksessa Kaj Ilmonen ja Martti Siisiäinen (toim.), *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino.
- Ilmonen, Kaj ja Martti Siisiäinen. 1998. Johdanto. Teoksessa Kaj Ilmonen ja Martti Siisiäinen (toim.), *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino.
- Kettunen, Pekka ja Markku Kiviniemi. 2000. Osallistumisen tutkimus ja kansalaisten muuttuva toimintaympäristö. *Politiikka* 42:1, 45–56.
- Koikkalainen, Petri. 1999. Palaamisen politiikka. Moderniteetti ja historiallisuus 1980- ja 90-lukujen yhdysvaltalaisissa liberalismien kritiikeissä. Julkaisematon lisensiaattitutkielma. Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos.
- Konttinen, Esa. 1994. Kansalaisyhteiskunnan leimahdus Säynätsalossa. Teoksessa P. Rannikko (toim.), *Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto*. Helsinki: Gaudeamus.
- Konttinen, Esa. 1998. Uusien liikkeiden tuleminen subjektiviteetin puolustamisen kulttuuri-ilmastossa. Teoksessa Kaj Ilmonen ja Martti Siisiäinen (toim.), *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino.
- Konttinen, Esa. 1999. *Ympäristökansalaisuuden kyläsepät*. SoPhi, Jyväskylän yliopisto.
- Kunelius, Risto ja Heikki Heikkilä. 1996. *Public Journalism. Journalismi julkisen harkinnan areenana*. Tasa-arvotoimikunnan julkaisuja, sarja B:1. Helsinki: Yleisradio.
- Kymlicka, Will ja Wayne Norman. 1994. Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory. *Ethics* 104, 352–381.
- Laine, Markus ja Lasse Peltonen. 1999. *Ympäristöky-symys paikallisen hallintatavan haasteena*. Ympäris-

- töngelmien politisoituminen Tampereella vuosina 1959–1984.* Julkaisematon lisensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto, aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitos.
- Lappalainen, Pertti. 1999a. Sosiaalinen ja poliittinen pääoma. *Yhteiskuntapolitiikka* 1.
- Lappalainen, Pertti (toim.). 1999b. *Tyylikästä kansalaisaktiivisuutta.* Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksen julkaisuja 11. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Lappalainen, Pertti ja Tiina Rättilä. 1998. *Finnish Alternative Movements as Challengers of Social Capital.* Paper presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops, Warwick UK, 23.3.–29.3.1998.
- Lustiger-Thaler, Henri ja Eric Shragge. 1998. The New Urban Left: Parties Without Actors. *International Journal of Urban and Regional Research* 22:2, 233–244.
- McGovern, Stephen J. 1997. Cultural Hegemony as an Impediment to Urban Protest Movements: Grassroots Activism and Downtown Development in Washington, DC. *Journal of Urban Affairs* 19:4, 419–444.
- MacIntyre, Alasdair. 1984. *After Virtue.* Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press.
- Mouffe, Chantal. 1992. *Dimensions of Radical Democracy.* London: Verso.
- Mouffe, Chantal. 1999. Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism? *Social Research* 66, 745–758.
- Nousiainen, Jaakko. 1998. *Suomen poliittinen järjestelmä.* Kymmenes, uudistettu laitos. Porvoo: WSOY.
- Nousiainen, Jaakko ja Matti Wiberg (toim.). 1986. *Kansalaiset ja politiikka 1980-luvun Suomessa.* Turun yliopiston julkaisuja C 57, 1–22.
- Paastela, Jukka. 1998. *Conformations of Green Politics: The Case of Finland.* Paper presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops, Warwick UK, 23.3.–29.3.1998.
- Putnam, Robert. 1993. *Making Democracy Work.* Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rannikko, Pertti (toim.). 1994. *Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto.* Helsinki: Gaudeamus.
- Ridell, Seija. 1999. *Citizen-oriented Publicness as a Condition for Electronic Democracy – The Case of Locality Project.* Paper presented at the CIPA'99 Conference (Citizens and Public Administration in the Information Age: Constructing Citizen-Oriented Society), 18.–20.8.1999, Tampere, Finland.
- Ridell, Seija. 2000. Kansalaisjulkisuuden kokeilua verkossa – Mansefoorumi ja paikallisen julkisen viestinnän käytännöt. Teoksessa Ari Heinonen ym., *Verkotorilla. Internet kansalaisviestinnän ja paikallisen julkisuuden tilana.* Paikallisuus verkkomediassa-projektin loppuraportti. Tampereen yliopiston journalismin tutkimusyksikön julkaisuja C 32, 55–98.
- Rinne, Jarmo. 1999. Ympäristövallankumouksellista ja eläinten oikeuksien politiikkaa. Teoksessa Pertti Lappalainen (toim.), *Tyylikästä kansalaisaktiivisuutta.* Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksen julkaisuja 11, 145–165.
- Rättilä, Tiina. 2000. Deliberation as Public Use of Reason – Or, What Public? Whose Reason? Teoksessa M. Saward (toim.), *Democratic Innovation: Deliberation, Representation and Association.* London: Routledge.
- Skinner, Quentin. 1992. On Justice, the Common Good and the Priority of Liberty. Teoksessa Chantal Mouffe (toim.), *Dimensions of Radical Democracy.* London: Verso.
- Smith, Graham. 2000. Towards Deliberative Institutions. Teoksessa M. Saward (toim.), *Democratic Innovation: Deliberation, Representation and Association.* London: Routledge.
- Sunstein, Cass. R. 1988. Beyond the Republican Revival. *The Yale Review* 97:8, 1539–1590.
- Tiedotustutkimus 3/1999, teemanumero *Julkiso.*
- Tilly, Charles. 1998. Social Movements and (all sorts of) Other Political Interactions – Local, National, and International – Including Identities. *Theory and Society* 27, 453–480.
- Empiirinen aineisto
- Aamulehti, 24.11.1999.
- Aamulehti, 8.2.2000.
- Aamulehti 15.11.2000.
- Aamulehti 3.12.2000.
- Aamulehti 19.2.2001.
- Aamulehti 28.2.2001.
- Helsingin Sanomat 21.1.1995.
- Helsingin Sanomat 12.2.1995.
- Helsingin Sanomat 24.2.1995.
- Helsingin Sanomat 24.3.1995.
- Helsingin Sanomat 6.4.1995.
- Helsingin Sanomat 27.4.1995.
- Helsingin Sanomat 30.4.1995.
- Helsingin Sanomat 8.5.1995.
- Helsingin Sanomat 14.6.1995.
- Helsingin Sanomat, verkkolehti, 25.8.1998.
- Helsingin Sanomat, verkkolehti, 12.2.1999.
- Keskisuomalainen, verkkolehti, 8.12.1998.
- Keskisuomalainen, verkkolehti, 24.5.2000.
- Keskisuomalainen, verkkolehti, 17.5.2000.
- Keskisuomalainen 4.7.2000.
- Lapin Kansa 23.11.1994.
- Lapin Kansa 4.9.1998.
- PaperiFoorumi, Tampere-foorumien julkaisuja 2/1999.
- PaperiFoorumi, Tampere-foorumien julkaisuja 2/2000.
- PaperiFoorumi, Tampere-foorumien julkaisuja 3/2000.
- Muut
- Kuntalaki n:o 365/1995.
- Osallisuus suomalaisessa yhteiskunnassa. Sisäasiainministeriön julkaisuja 1998.
- Maankäyttö- ja rakennuslaki n:o 132/1999.
- Mansefoorumi <http://mansefoorumi.uta.fi/>.
- Perustuslaki n:o 731/1999.